

บทที่ 5
ศาสตร์พระราช
ภูสิต์ ภูคำชะโนด

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

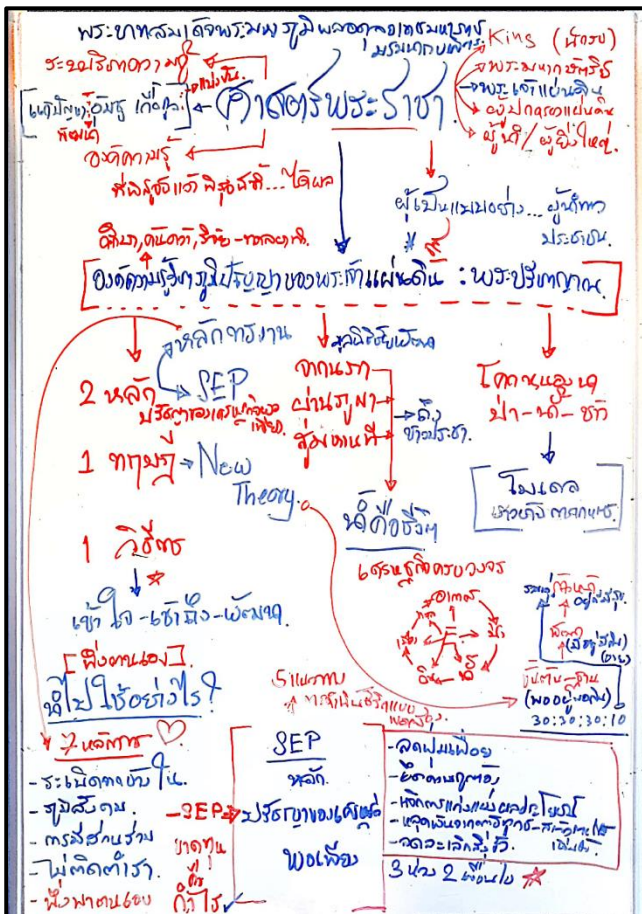
- 5.1 ความหมาย ความสำคัญ องค์ประกอบของศาสตร์พระราช
 - 5.1.1 ความหมายของคำว่า ศาสตร์พระราช
 - 5.1.2 ความสำคัญของศาสตร์พระราช
 - 5.1.3 องค์ประกอบของศาสตร์พระราช
- 5.2 2 หลัก 1 ทฤษฎี 1 วิธีการตามศาสตร์พระราช
 - 5.2.1 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (หลักที่ 1)
 - 5.2.2 หลักการทรงงาน (หลักที่ 2)
 - 5.2.3 ทฤษฎีใหม่ (1 ทฤษฎี)
 - 5.2.4 วิธีการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” (1 วิธีการ)
- 5.3 ศาสตร์พระราช: จากนภาผ่านภูผาสู่มหานคร
- 5.4 โมเดล: โคก หนอง นา: ป่า น้ำ ข้าว

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

- 1. สามารถอธิบายความหมาย ความสำคัญ องค์ประกอบของศาสตร์พระราชได้อย่างถูกต้อง
- 2. สามารถเข้าใจและอธิบาย 2 หลัก 1 ทฤษฎี 1 วิธีการตามศาสตร์พระราชได้อย่างชัดเจน
- 3. สามารถออกแบบภาพจากนภาผ่านภูผาสู่มหานครที่ได้อย่างหลากหลาย
- 4. สามารถอธิบายและออกแบบโคก หนอง นา โมเดลแบบร่วมสมัยได้อย่างชัดเจน
- 5. สามารถวิเคราะห์โมเดล: โคก หนอง นา: ป่า น้ำ ข้าวเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน

ตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผู้เขียนลงมือค้นคว้าศึกษาทั้งนำมาสอน ทำวิจัย และลงพื้นที่บริการวิชาการ แก่สังคมเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบท 5 พื้นที่ในหลายจังหวัดที่เป็นเขตบริการวิชาการแก่สังคมมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ได้แก่ เขตดุสิตกรุงเทพมหานคร สมุทรสงคราม นครปฐม ระนอง และอุดรธานี และนอกเขตบริการวิชาการแก่สังคม ได้แก่ พะเยา อุบลราชธานี โดยมีพื้นที่วิจัยที่เป็นกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 5 จังหวัด หรือเรียกว่า “กลุ่มสบายดีอีสาน” ได้แก่ อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ และเลย กับการฝังตัว ฝังความคิด ฝังความรู้ ฝังเวลา อยู่กับหนังสือการทรงงาน พระราชดำรัส คำสอน แนวปฏิบัติ พื้นที่ศึกษาพัฒนา การมีโอกาสไปรับเสด็จกับพสกนิกรชาวไทย จนสุดท้าย การได้ร่วมพิธีน้อมเสด็จสุสวรรคาลัย เมื่อได้ศึกษาอย่างละเอียด พบว่า วิคิด วิธีปฏิบัติล้วนเป็นวิทยาศาสตร์ไม่ เจือปนด้วยความเชื่อส่วนบุคคลเลย ทุกอย่างก่อนนำไปสู่การเผยแพร่ให้กับ

ประชาชนจะได้ศึกษาค้นคว้า ทดลองแล้ว ผลิตซ้ำ จนครบวงจรได้ผลดีแล้วผ่านผู้เชี่ยวชาญจึงนำไปให้ประชาชนได้ปฏิบัติตามนั่นเอง จึงเป็นการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบวิชาความรู้ที่สามารถพิสูจน์แล้วพิสูจน์ซ้ำทางวิทยาศาสตร์จนได้ผลกลายเป็น “ศาสตร์” ที่เกิดขึ้นเฉพาะทั้งเป็นสิ่งใหม่ ทั้งต่อยอดทั้งบูรณาการผสมผสาน ทั้งออกแบบใหม่จากภูมิความรู้ของพระองค์ตลอดระยะเวลากว่า 70 ปี แห่งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กลายเป็น “พระปรีชาญาณ” ให้กับประชาชนคนไทยได้ศึกษาค้นคว้าเป็นประวัติศาสตร์ สิ่งที่เหลือไว้คือ “ความรู้” ดังนั้น ในบทนี้ ผู้เขียนได้ทำการสังเคราะห์คำว่า “ศาสตร์พระราชา” เพื่อให้ นักศึกษาได้เข้าใจมากขึ้นจึงอธิบายไว้ใน 2 หลัก 1 ทฤษฎี 1 วิธีการ จากนภา ผ่านภูผา สู่มหานคร โคกหนองนาป่าน้ำข้าว ตามลำดับ

ภาพที่ 5.1 ภาพการสังเคราะห์เพื่อออกแบบการเขียน “ศาสตร์พระราชา”

5.1 ความหมาย ความสำคัญ องค์ประกอบของศาสตร์พระราชา

5.1.1 ความหมายของคำว่า ศาสตร์พระราชา

ศาสตร์พระราชา เมื่อพิจารณาแยกคำเพื่อค้นหาความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พบว่า มี 3 คำ คือ คำว่า “ศาสตร์” “พระ” และ “ราชา” มีความหมายดังนี้ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2564)

ศาสตร์ หมายถึง น. ระบบวิชาความรู้

พระ หมายถึง (4) น. ใช้ประกอบหน้าคำอื่นแสดงความยกย่อง (7) น. โดยปริยายหมายถึงผู้ที่มีเมตตากรุณาทรงคุณงามความดีเหมือนพระ

ราชา หมายถึง น. พระเจ้าแผ่นดิน, พระมหากษัตริย์.

เมื่อรวมคำทั้ง 3 คำ “ศาสตร์พระราชา หมายถึง ระบบวิชาความรู้แห่งพระมหากษัตริย์”

ตลอด 70 ปีแห่งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระองค์ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ ก่อเกิดเป็นโครงการในพระราชดำริ 4,741 โครงการตามบทสัมภาษณ์ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล กรรมการและเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนาในหัวข้อ “ศาสตร์แห่งกษัตริย์ นักพัฒนา” สิ่งที่พระองค์พระราชทานให้กับคนไทยยังอยู่ นั่นคือ “ความรู้” องค์ความรู้เกี่ยวกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ ยังมีอยู่ครบ เพราะฉะนั้นพระองค์จึงไม่ได้ทรงจากไปไหน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) ด้วยความเชี่ยวชาญทั้งด้านศาสตร์และศิลป์ในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้นตามภูมิภาคต่าง ๆ จำนวน 6 ศูนย์ทั่วประเทศ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นโครงการที่ทรงใช้หลักการของการพัฒนาที่ต้องเป็นไปตามลำดับขั้นตอน และคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคมวิทยาของแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของราษฎร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินับเป็นแหล่งรวมศาสตร์ต่าง ๆ ของพระราชทานที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ผ่านโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั่วประเทศ โดยทรงมีหลักในการพัฒนา 3 ขั้นตอน ได้แก่ หลักคิด คือ เป้าหมายในการทรงงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน หลักทฤษฎี คือ แนวคิดและทฤษฎีที่ได้มีการทดสอบและพิสูจน์แล้วและได้พระราชทานสู่การปฏิบัติจริง และหลักปฏิบัติ คือ ขั้นตอนของการดำเนินงานโครงการอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล ในการดำเนินโครงการได้พระราชทานหลักการ “เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา” เข้าใจ คือ เข้าใจสภาพภูมิประเทศและมนุษย์ เข้าถึง คือ เข้าถึงภูมิสังคมและข้อมูลเพื่อให้การสร้างสรรค์นั้นตอบสนองความต้องการของประชาชน และพัฒนา คือ กำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาด้วยความรู้และภูมิปัญญาที่ไม่จำกัดอยู่เพียงมิติใดมิติหนึ่ง รวมถึงการทดลองและปรับปรุงจนได้ผลลัพธ์ที่ยั่งยืนและประยุกต์ใช้ได้ไม่รู้จบ (คณะกรรมการโครงการเฉลิมพระเกียรติของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ รวบรวมกฎหมายที่สนับสนุนในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ, 2560)

ศาสตร์พระราชา เป็นศาสตร์ที่ประกอบด้วยองค์ความรู้หลายอย่างสำคัญที่สุดคือ ประกอบด้วยหลักปรัชญาแห่งเศรษฐกิจพอเพียง (พระครูสุนทรเชษฐาภินันท์ และคณะ, 2562)

ศาสตร์พระราชา คือ การน้อมนำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยมากำหนดเป็นหลักในการปฏิบัติเป็น “ศาสตร์ของแผ่นดิน” เป็น “สายใยแห่งความรักและความหวังใจ” โดยสาระสำคัญที่เป็นหัวใจของศาสตร์พระราชา คือ ศาสตร์แห่งการพัฒนา ศาสตร์แห่งการครองตน เพื่อเป็นแบบปฏิบัติ และตัวอย่างที่ดี และศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกันใน

สังคมอย่างสงบสุขในศาสตร์พระราชา มีหลักวิชาต่าง ๆ ทั้งสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ปนกันอยู่ เพราะไม่ใช่ศาสตร์ที่ใช้สอบหรือได้รับปริญญาแต่เป็นสิ่งที่พัฒนาประเทศ (เดชา ปุณฺณบาล, 2560)

ศาสตร์พระราชาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า องค์ความรู้สำคัญที่ทรงศึกษา สั่งสม พัฒนา เพื่อการพัฒนาประเทศให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความสงบสุข ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิจที่ทรงทำตามคำที่ทรงแนะ/สอนจากพระประสพการณ์ 3 มิติ คือ มิติที่ 1 ศาสตร์แห่งการพัฒนา มิติที่ 2 ศาสตร์แห่งความประพฤติ การครองตนในสังคมอย่างสงบสุข มิติที่ 3 ศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน ประองดองและสงบสุข ซึ่งมีพื้นฐานมาจาก 3 ป. ได้แก่ปฏิบัติ ปรียัติ และปฏิเวธ (วิชฌู เครื่องงาม, 2560)

ศาสตร์พระราชา หมายถึง บรรดาองค์ความรู้และภูมิปัญญาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่ได้พระราชทานผ่านวิธีการต่าง ๆ ด้วยความมุ่งหมายที่จะป้องกันหรือแก้ไขปัญหาเพื่อสร้างวิถีชีวิตสังคมที่มีความปกติสุขให้แก่เหล่าพสกนิกรและมนุษยชาติทั้งปวง ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงสันติสุขและยั่งยืน (คณะกรรมการขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชา สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ, 2560)

ศาสตร์พระราชา หรือที่เรียกว่า คำสอนของพระองค์ จึงเปรียบเสมือนวิชาของพ่อ ที่ช่วยพัฒนาให้คนไทยก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืน คือของขวัญล้ำค่าและกลายเป็นตำราของแผ่นดินไทย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.), 2560).

ศาสตร์พระราชา หมายถึง ศาสตร์แห่งการพัฒนาในสังคมไทย ซึ่งมีสามศาสตร์ คือ ศาสตร์ชาวบ้าน ศาสตร์สากล และศาสตร์พระราชา ศาสตร์อันที่สามประเทศอื่นไม่มี ซึ่งศาสตร์พระราชา คือ โครงการตามพระราชดำริที่พันกว่าโครงการ ทั้งการจัดการดิน การจัดการน้ำ การเกษตรกรแปรรูป พลังงานทางเลือก สิ่งแวดล้อมชุมชน การปลูกป่า ปลูกต้นไม้ ปลูกพืชผักสวนครัว โครงการพระราชดำริมีทุกอย่าง (เกษม วัฒนชัย, 2558)

เมื่อ ปี พ.ศ. 2557 ม.ร.ว. ดิศนัดดา ดิศกุล เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้อธิบายคำว่า การลงไปศึกษาเรียนรู้จากชุมชนให้ชุมชนบอกว่าปัญหาคืออะไร ความต้องการของชาวบ้านคืออะไร พระเจ้าอยู่หัวทรงทำให้เห็นมาตลอด นี้คือ “ศาสตร์พระราชา” หรือแม่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงไปนั่งคุยกับชาวบ้าน เอาผ้ามาดูทีละชิ้นแล้วบอกว่า อันนี้ดี อันนี้ไม่ดี และควรจะทำอย่างไร ต่อคุณภาพของผ้าจึงดีขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าไม่มีพระองค์ป่านนี้ผ้าไหมคงสูญหายไปจากเมืองไทยแล้ว และนี่ก็คือ ศาสตร์พระราชินี นอกจากนี้ ยังเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากความฉลาดรู้ ในด้านวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ชีวิตวัฒนธรรม และนวัตกรรมต่าง ๆ (ห้องสมุดมั่นพัฒนา, 2561; ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2559; 2563)

มนัส สุวรรณ (2563) ได้อธิบายคำว่า “ศาสตร์พระราชา” คือ แนวคิดและแนวปฏิบัติที่สามารถนำพาให้สังคมโลกเป็นสังคมที่มีความสงบสุขอย่างยั่งยืนได้ ศาสตร์พระราชาไม่ใช่แนวคิดหรือหลักการที่ “คิดใหญ่ ทำใหญ่” แต่เป็นแนวคิดและหลักการที่คิดใหญ่ แต่เริ่มจากระดับครอบครัว ชุมชน ไปสู่สังคมประเทศ โดยเน้นการบูรณาการแบบองค์รวม สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ “ศาสตร์พระราชา” เน้นความเป็นธรรมชาติที่ก่อเกิดระบบความสมดุลและยั่งยืนตามมา ซึ่งศาสตร์พระราชา จัดว่าเป็นศาสตร์หรือเป็นองค์ความรู้ที่ผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้าและทดลองตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ฉลาดรู้ในการบูรณาการอย่างลงตัวระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ “ศาสตร์ชาวบ้าน” เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ที่เรียกว่าเป็น “ศาสตร์สากล” จนได้เป็นแนวทางการปฏิบัติที่ดี

ที่สุด (Best practices) จนนำไปสู่การดำรงชีวิตอย่างมีความสุข พอเพียงและยั่งยืน นอกจากนี้ ความสำเร็จของการพัฒนาตามหลักการและแนวคิด “ศาสตร์พระราชา” ที่เกิดจากวิเคราะห์และสรุป ศาสตร์พระราชา ในเอกสารทางวิชาการ สืบสานศาสตร์พระราชา ฉบับที่ 6 ศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ไว้ที่น่าสนใจ ดังนี้

- ศาสตร์พระราชา เป็นหลักการและแนวคิดที่สามารถสร้างความสุขอย่างยั่งยืนให้เกิดได้จริง สำหรับผู้ที่นำมาไปปฏิบัติ มิใช่หลักการที่เพ้อฝันแต่เป็นหลักการที่เป็นจริง

- ศาสตร์พระราชา เป็นหลักการและแนวคิดที่ไม่มีความสลับซับซ้อน เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ
- ศาสตร์พระราชา เป็นหลักการและแนวคิดที่ไม่เน้นการเปลี่ยนแปลงวิถีดั้งเดิมของท้องถิ่น
- ศาสตร์พระราชา เป็นหลักการและแนวคิดที่ไม่เน้นการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง
- ศาสตร์พระราชา เป็นหลักการและแนวคิดที่มุ่งเน้นการสร้างความสุข ยั่งยืน
- ศาสตร์พระราชา เป็นหลักการและแนวคิดการพัฒนาที่เริ่มต้นจากระดับล่างคือครอบครัว

เมื่อประมวลข้อมูลดังกล่าวข้างต้นผู้เขียนจึงสรุปความหมายของคำว่า “ศาสตร์พระราชา” หมายถึง “ความรู้วิชาภูมิปัญญาของพระเจ้าแผ่นดิน: พระปรีชาญาณ” ที่เกิดจากการประมวลสรรพสิ่งของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ประกอบด้วย 7 หลักศาสตร์พระราชา (1) หลักคิดปณิธานเพื่อปวงชนชาวไทย (2) หลักครองราชย์ (3) หลักการทรงงาน (4) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (5) หลักทฤษฎีใหม่ (6) หลักวิธีการปฏิบัติ และ (7) หลักวิถีแบบอย่าง ผ่านกระบวนการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ทดลองด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์นำองค์ความรู้ไปสู่การพัฒนา แก้ปัญหา อุ้มชู เกื้อกูล แบ่งปันของประชาชนในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ บูรณาการทั้งสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ชีวิตมั่นคง สังคมยั่งยืน

5.1.2 ความสำคัญของศาสตร์พระราชา

ศาสตร์พระราชามีความสำคัญอย่างไร?

การตั้งคำถามเกิดขึ้นอย่างมากเกี่ยวกับคำว่า “ศาสตร์พระราชา” เพราะเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ไม่เคยได้ยินมาก่อน ไม่มีใครสามารถอธิบายได้อย่างแยบคาย ยากต่อการเข้าใจ เข้าถึงในศาสตร์พระราชา เพราะว่า ศาสตร์พระราชาคือเป็นสรรพวิชาความรู้ สรรพจริยวัตร สรรพปัญญาพัฒนาแผ่นดินตราบรัชสมัย 70 ปี แห่งพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี จึงมีการศึกษาของ 4 คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชา สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ โดยชี้ว่าหัวใจของศาสตร์พระราชาคือ ประกอบด้วย ศาสตร์แห่งการพัฒนา (Science of Development) ศาสตร์แห่งความประพฤติ การครองตน (Science of Behavior) และศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกัน (Science of Co-existence) ศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบขึ้นด้วยศาสตร์พระราชาด้านการจัดการน้ำ ด้านสหกรณ์ ด้านการจัดการดิน ด้านการจัดการป่าและสิ่งแวดล้อม ด้านนวัตกรรมเกษตรทฤษฎีใหม่ และปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงต้องมีแนวทางการเรียนรู้ศาสตร์พระราชา ใน 5 มิติ คือ มิติ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มิติ “ภูมิสังคม” มิติ “หลักการทรงงาน 23 ข้อ” มิติ “การสร้างคนด้วยการศึกษาและการเรียนรู้” และมิติ “หลัก 3 ป” (คณะกรรมการขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชา สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ, 2560)

ศาสตร์พระราชาเป็นศาสตร์ที่ประกอบด้วยองค์ความรู้หลายอย่าง สำคัญที่สุดคือ ประกอบด้วยหลักปรัชญาแห่งเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีพื้นฐานหลักการมาจากหลักทางสายกลางในพระพุทธศาสนา เป็นพุทธบูรณาการโดยตรงที่เชื่อมโยงเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชากรชาวไทย ศาสตร์พระราชาจึงกลายเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่อยู่กับประชาชนชาวไทยมาไม่น้อยกว่า 70 ปี ที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงทุ่มเทพระวรกายในการทรงงานเพื่อปวงพสกนิกรของพระองค์ในสถานที่ทุกสารทิศ ในฐานะ “กษัตริย์นักปราชญ์” ทรงได้ใช้ศาสตร์แห่งความเป็นพระราชาในการทำหน้าที่เพื่อช่วยเหลือประชาชน ด้วยเหตุนี้ศาสตร์พระราชาจึงถือว่าเป็นศาสตร์ที่มีความสำคัญยิ่งต่อยุคสมัยที่ประเทศไทยเป็นนวัตกรรมศาสตร์แห่งพุทธบูรณาการสมัยใหม่เพื่อสังคมไทยทุกระดับ (พระครูสุนทรเขมาภินันท์และคณะ, 2562)

หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า ศาสตร์พระราชาคือ องค์ความรู้ที่อยู่คู่ประเทศไทย รวมทั้งแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานไว้กว่า 40 ปีที่ผ่านมา เพื่อให้ประชาชนชาวไทย นำไปเป็นแนวทางการพัฒนาตนเองและครอบครัวให้มีภูมิคุ้มกันที่มั่นคงในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดเชียงราย, 2560)

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2559 เป็นต้นมาองค์ความรู้ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี และนวัตกรรมทั้งปวงถูกเรียกขานในชื่อรวมกันว่า “ศาสตร์พระราชา” และศาสตร์พระราชาจึงเป็นคำศัพท์ใหม่ในการเรียกขาน องค์ความรู้และนวัตกรรมของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ตามแต่ละศาสตร์และนวัตกรรม อาทิ ทฤษฎีใหม่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการทรงงาน โดยความสำคัญของศาสตร์พระราชาเป็นความสำคัญหรือประโยชน์ที่มีผลดีต่อระดับบุคคล ชุมชน ท้องถิ่น ประเทศชาติและทุกชีวิตในโลก หรือระบบชีวาลัย โดยส่วนรวมการยึดแนวทางศาสตร์พระราชาก่อให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนต่อโลกในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2563; คณะอาจารย์ผู้สอนรายวิชา GEN 1303-62, 2563)

“ศาสตร์พระราชา” อันเป็น “สายใยแห่งความรักและความห่วงใย” ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อพสกนิกรไทยทั้งมวล ตลอดรัชสมัย 70 ปีของรัชกาลที่ 9 ศาสตร์พระราชา ซึ่งศาสตร์นั้นได้มาจากพระราชประสบการณ์ เข้าพระทัยในเหตุการณ์บ้านเมือง สถานการณ์ต่าง ๆ และพระราชกรณียกิจ โดยสาระสำคัญที่เป็นหัวใจของศาสตร์พระราชาคือ ศาสตร์แห่งการพัฒนา, ศาสตร์แห่งการครองตน เพื่อเป็นแบบปฏิบัติ และตัวอย่างที่ดี และศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข (เดชา ปุญญบาล, 2560)

ศาสตร์พระราชาเป็นศาสตร์ชัยชนะของการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) ทรงเปรียบเทียบพัฒนานั้นเสมือนการทำสงครามกับความยากจนเพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ อาคารจักรพันธ์เพ็ญศิริ เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2539 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) ความตอนหนึ่งว่า

“...ประโยชน์อันพึงประสงค์ของการพัฒนานั้นก็คือ ความผาสุกสงบ ความเจริญมั่นคงของประเทศไทยและประชาชน. แต่การที่จะพัฒนาให้บรรลุผลเป็นประโยชน์ดังกล่าวได้ จำเป็น ที่จะต้องพัฒนาฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนให้อยู่ดีกินดี เป็นเบื้องต้นก่อน เพราะฐานะ ความเป็นอยู่ของประชาชนนั้น คือรากฐานอย่างสำคัญของความสงบและความเจริญมั่นคง. ถ้าประชาชนทุกคนมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีแล้ว ความสงบ และความเจริญย่อมจะเป็นผลก่อเกิดต่อตามมาอย่างแน่นอน. จึงอาจพูดได้ว่า การพัฒนา ก็คือการทำสงครามกับความยากจนเพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนโดยตรง. เมื่อใดก็ตาม ที่ประชาชน มีความอยู่ดีกินดีและประเทศไทยมีความสงบ มีความเจริญ เมื่อนั้นการพัฒนาจึงจะถือได้ว่าประสบความสำเร็จเป็นชัยชนะของการพัฒนาอย่างแท้จริง...”

ผู้เขียนจึงมั่นใจว่า “ศาสตร์พระราชานี้ไม่ล้าสมัย” ศาสตร์พระราชานี้เป็นศาสตร์แห่งความจริง เป็นศาสตร์แห่งชีวิต เป็นศาสตร์แห่งการสร้างความเป็นราชา ผู้นำในตัวของเราเอง เมื่อเราศึกษาเรียนรู้เข้าใจในสรรพวิชา สรรพจริยวัตร สรรพปัญญาแห่งการพัฒนาแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) และได้ลงมือทำตามแนวทางปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่องย่อมสร้างความเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ในตัวของเรารู้สึกก้าวพ้นความยากจนเป็นชัยชนะแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน หลักการทรงงาน หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ วิธีการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา เป็นกระบวนการวิธีที่ทันสมัยอยู่เสมอเพราะศาสตร์พระราชานี้เป็น “วิถีวิธีพัฒนาปัญญาแห่งชีวิต” นั่นเอง

5.1.3 องค์ประกอบของศาสตร์พระราชานี้

ศาสตร์พระราชานี้ เป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาวิชาของพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกว่า “พระปรีชาญาณ” ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) ตลอดรัชสมัย 70 ปี และมีปณิธาน “สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขปวงประชา” เพื่อให้ปวงชนชาวไทยสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และนำประเทศสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสืบไปของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ซึ่งมีการเขียนองค์ประกอบที่เป็นแนวทางการเรียนรู้ศาสตร์พระราชานี้ในการนำเสนอในลักษณะของ “กาลานุกรม” รูป “ต้นไม้แห่งศาสตร์พระราชานี้” ของนิกร จ่านอง ได้อธิบายไว้ดังนี้ (คณะกรรมการขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชานี้ สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ, 2560)

กาลานุกรมรูปต้นไม้แห่งศาสตร์พระราชานี้

ต้นไม้แห่งศาสตร์พระราชานี้ที่ประกอบด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญาในทุกศาสตร์ สาขาวิชา โดยอธิบายในรูปลักษณะของต้นไม้แห่งศาสตร์พระราชานี้เป็นกาลานุกรม ดังนี้

- (1) กำเนิดต้นไม้แห่งศาสตร์พระราชานี้ อยู่ในส่วนตรงโคนของลำต้นซึ่งเติบโตมาจากเมล็ดพันธุ์ที่ก่อเกิดจากการทรงรับครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรไทย และทรงมีพระปฐมบรมราชโองการ
- (2) รากแห่งศาสตร์ มีรากแก้วจากประวัติศาสตร์ชาติไทยและวัฒนธรรมไทย มีรากแขนงแผ่ขยายเป็นภูมิสังคม สอดคล้องกับพระราชกรณียกิจที่ทรงทำไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย
- (3) กาลเวลา ด้านริมขวา และซ้ายของภาพพระบุษเป็นปีพุทธศักราชเป็นตัวเลข 4 หลัก โดยเริ่มต้นตั้งแต่ทรงครองราชย์ และการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งในช่วงเริ่มต้นได้ระบุไว้ไม่ได้แยกระยะห่างเวลาเพื่อให้เห็นปีแห่งการครองราชย์และปีที่ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โดยหลังจากนั้นจะระบุเป็น

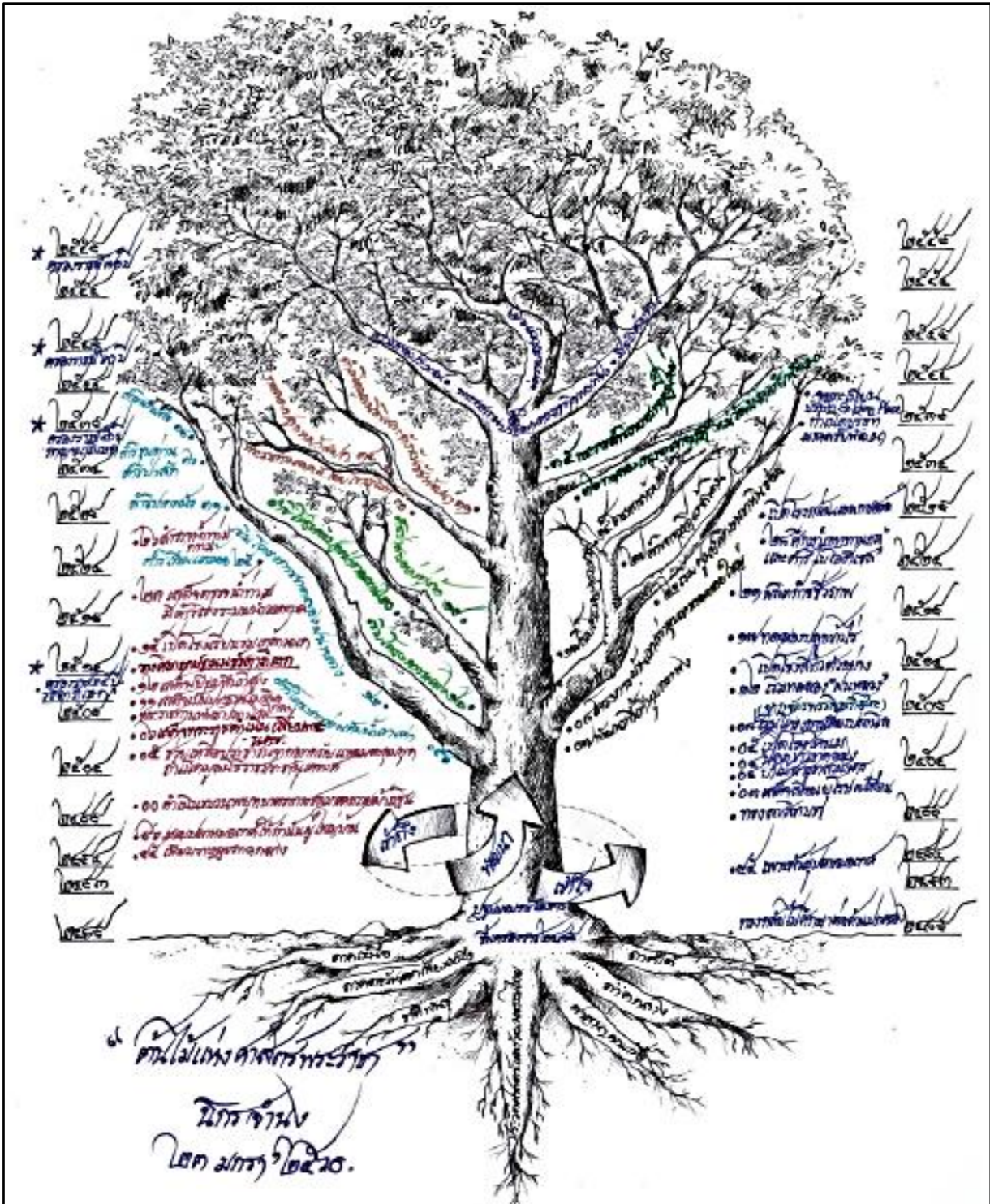
ระยะเวลาปีพุทธศักราชที่มีช่วงเป็นช่วงละ 5 ปี ซึ่งเป็นส่วนกำกับเพื่อแสดงระยะเวลาของพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ได้ทรงประกอบไว้ โดยในส่วนที่ระบุพระราชกรณียกิจและไม่กำหนดเป็นเลขปีพุทธศักราช 2 หลัก จะเป็นในส่วนที่ตรงกับปีพุทธศักราช 4 หลักนี้ด้วย

(4) พระราชกรณียกิจ เป็นช่วงถัดจากปีพุทธศักราชเข้ามาทั้งขวาและซ้าย เป็นการระบุพระราชกรณียกิจที่สำคัญ ๆ ที่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนั้น ๆ โดยระบุปีพุทธศักราชเป็นตัวเลข 2 หลัก แสดงไว้โดยขวาประกอบด้วยกิจที่พระองค์ทรงดำเนินการในพระตำหนักส่วนจิตรลดาโรฐาน พระราชวังดุสิต เพื่อการเริ่มต้นก่อนการเผยแพร่ออกภายนอกในระยะต่อไปเป็นส่วนใหญ่ ส่วนด้านซ้ายเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญ ๆ ที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงงาน ณ สถานที่ต่าง ๆ ตามวาระนั้น ๆ

(5) การเจริญเติบโตของต้นไม้ หลักการสำคัญในการทรงงาน คือ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” นั่นคือการตรวจสอบ ทดลอง การเข้าหาถึงตัวประชาชน และพระราชทานให้เป็นแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตของต้นไม้แห่งศาสตร์พระราชฯ

(6) กิ่งแห่งโครงการ พระราชกรณียกิจของพระองค์ที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาต่าง ๆ เป็นกิ่งที่แตกออกมาจากลำต้นตามวันเวลาที่ริเริ่ม โดยกิ่งล่างแรกด้านซ้ายเป็นการจัดการแก้ปัญหาและพัฒนาด้านน้ำเริ่มใน พ.ศ. 2505 กิ่งลำดับต่อมาด้านขวา คือ การดำเนินด้านสหกรณ์และการบริหารจัดการดินที่เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2507 กิ่งที่อยู่เหนือขึ้นมาเป็นลำดับสาม คือ กิจการด้านเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและเหนือขึ้นไปด้านซ้ายก็เป็นกิ่งแห่งโครงการนวัตกรรมด้านต่าง ๆ และลำดับต่อมาด้านขวาเป็นกิ่งแห่งทฤษฎีที่สำคัญ นั่นคือ “พระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่” ที่ทรงทดลองใน พ.ศ. 2532 และพระราชทานใน พ.ศ. 2535

(7) ส่วนยอดคือความยั่งยืน ส่วนยอดของต้นไม้เป็นกิ่งที่ออกมาจากส่วนบนของลำต้น คือปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระราชทานใน พ.ศ. 2540 โดยประกอบด้วย 3 กิ่งหลัก คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน เพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพของพสกนิกรและมีอานิสงส์ไปยังคนทั่วโลกที่สามารถพัฒนาอย่างยั่งยืนและมีภูมิคุ้มกันภายนอกไม่ให้เกิดผลกระทบในการดำรงชีพ ดังมีภาพประกอบดังนี้

ภาพที่ 5.2 กาลานุกรมต้นไม้แห่งศาสตร์พระราช

ที่มา: คณะกรรมการขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชฯ สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ (2560)

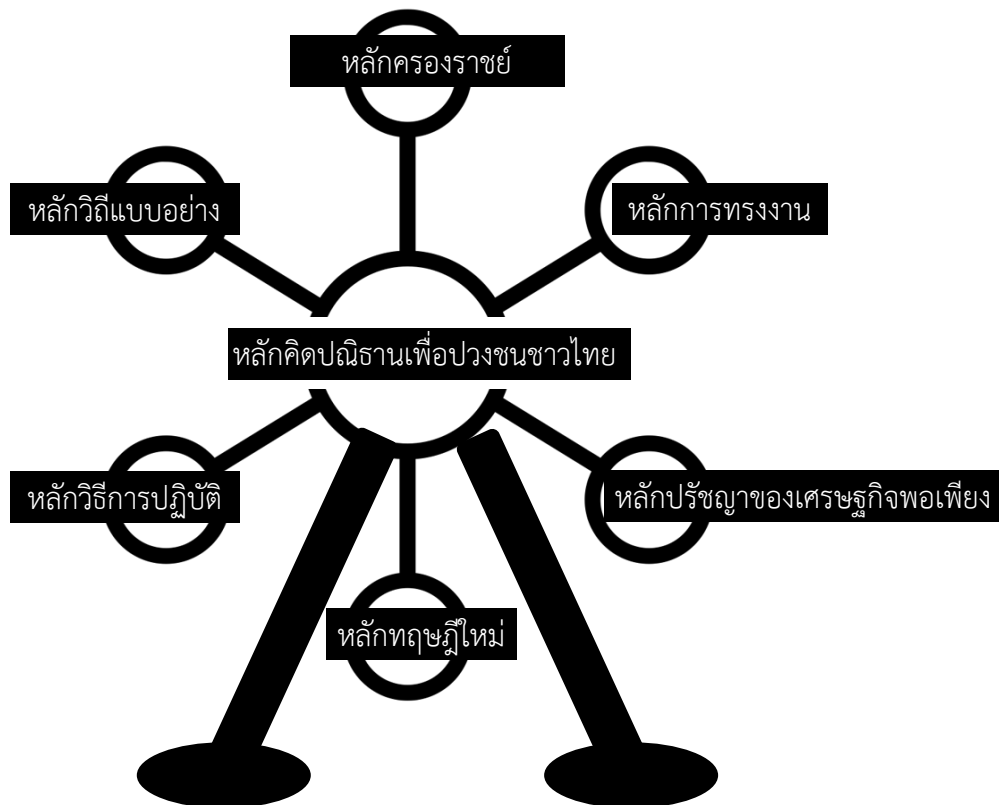
ทั้งนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร มีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะสืบสานพระราชปณิธานของพระราชบิดา โดยการ “สืบสาน รักษา ต่อยอด สร้างสุขของปวงประชา” ดังนี้ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

สืบสาน นำองค์ความรู้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มาสืบสานใน การทรงงาน เช่น โครงการที่เกิดจากภูมิปัญญา โครงการพัฒนาแหล่งน้ำ เป็นต้น

รักษา พระราชทานพระราชดำริแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 ให้เกิดความยั่งยืน

ต่อยอด สานต่อโครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 อาทิ โครงการอ่างเก็บน้ำนฤบดินทรจินดา โครงการพัฒนาแหล่งเก็บน้ำเหนือเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ โครงการเพิ่มปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา และโครงการบริหารจัดการน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริ

ผู้เขียนจึงได้สรุปองค์ประกอบของศาสตร์พระราชา ประกอบด้วย 7 หลักศาสตร์พระราชา 1) หลักคิดปณิธานเพื่อปวงชนชาวไทย 2) หลักครองราชย์ 3) หลักการทรงงาน 4) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 5) หลักทฤษฎีใหม่ 6) หลักวิธีการปฏิบัติ และ 7) หลักวิถีแบบอย่าง ซึ่งเสมือนเป็นขิงข้าชีวิตแห่งศาสตร์พระราชา ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 5.3 ขิงข้าชีวิตแห่งศาสตร์พระราชา

5.2 2 หลัก 1 ทฤษฎี 1 วิธีการตามศาสตร์พระราชา

5.2.1 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (หลักที่ 1)

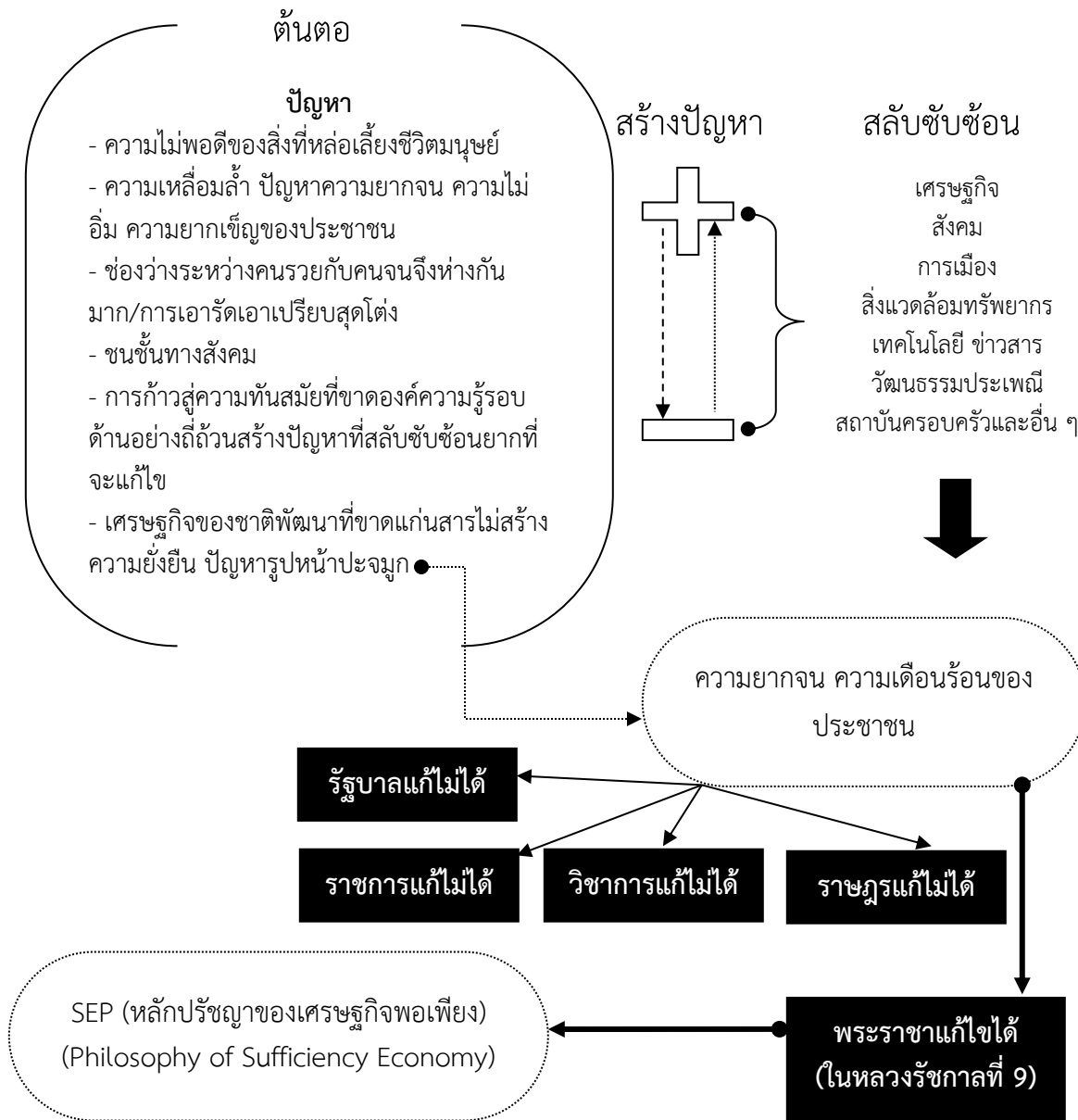
คำว่า “ความพอมีพอกิน” เป็นต้นทางสำคัญของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ได้ปรากฏ อย่างเป็นทางการครั้งแรกเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดังมีใจความพระบรมราโชวาท ดังนี้ (ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา, 2552: 125)

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไปหากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องกันด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้...”

ตลอดระยะเวลา 60 ปีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาสังคมไทยได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่สังคมไทยอย่างมากในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงมีกระบวนการสลับซับซ้อนเชื่อมโยงกันและกันยากที่จะอธิบายในเชิงสาเหตุและผลลัพธ์ได้ ซึ่งมีทั้งทางบวกและลบ โดยทางบวก ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญทางวัตถุและสาธารณูปโภค ส่วนทางลบ เช่น การขยายตัวของรัฐเข้าไปในชนบท ได้ส่งผลให้ชนบทเกิดความอ่อนแอต้องพึ่งพิงตลาดและพ่อค้าคนกลางในการส่งสินค้าทุน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการรวมกลุ่มกันตามประเพณี ภูมิความรู้ที่เคยใช้แก้ปัญหาและสั่งสมปรับเปลี่ยนกันมาถูกกลืนเลือนและเริ่มสูญหายไป (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2550, 2557)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเกิดจากความเหลื่อมล้ำ ความยากจน ความไม่เท่าเทียมของสังคมและเศรษฐกิจ ที่ประชาชนได้รับ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน การมีปัญหาระหว่างเมืองกับชนบท การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การได้รับประโยชน์ของสินทรัพย์ในแผ่นดินทั้งที่เป็นของชาติกระจุกอยู่กับกลุ่มที่มีอำนาจ คนรวย การได้รับพฤติกรรมตอบสนองที่ไม่เท่าเทียมกัน คนที่มีการศึกษาความรู้มากเอาเปรียบคนที่ไม่ได้รับการศึกษาก่อให้เกิดความลำบากยากเข็ญให้กับประชาชนทั่วไป ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นจุดเริ่มที่สำคัญที่อยู่ในสายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่พระราชดำริสเกี่ยวกับความพอเพียงให้กับราษฎรของพระองค์ที่พระราชอาณาจักรให้เกิดความอยู่ดีกินดีอย่างทั่วกัน (ภูสิทธ์ ภูคาชะโนด, 2561) โดยผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นจากปัญหาความไม่พอดีของสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ ซึ่งคนรวยมีเมียสาวได้สาวเอา คนจนโอกาสอันน้อยมีอันยอมขนขวายได้น้อยไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ ทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนจึงห่างกันมาก กลายเป็นชนชั้นทางสังคมที่มีคนจนเป็นฐานรากจำนวนมาก คนรวยยิ่งรวย คนจนยิ่งจนแทบไม่มีอันจะกิน จนกระทั่งสิ่งเหล่านั้นอยู่ในสายพระเนตรเล็งเห็นพสกนิกรของพระองค์ว่ามีความยากจนกระจายอยู่ทั่วแผ่นดินไทย พระองค์ทรงมีโครงการพระราชดำริ โครงการอันเนื่องมาจาก

พระราชดำริทั่วไปประเทศจนกระทั่งเกิดคำว่า “พอมิ พอกิน พอใช้ เป็นพื้นฐาน” เกิดขึ้น ครั้งแรกในวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 เป็นต้นมา (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้สรุปเป็นภาพความเป็นมาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้

ภาพที่ 5.4 ภาพสรุปความเป็นมาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2563)

นิยามคำว่า “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

คำว่า “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” หรือภาษาอังกฤษว่า “Sufficiency Economy Philosophy” ซึ่งคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้ถูกประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: ก-ข, 2550: 7-9, มูลนิธิชัยพัฒนา, 2550: 7) ดังมีใจความว่า

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

นั่นหมายความว่า แนวทางการพัฒนาประเทศควรต้องมีฐานคติสำคัญคือการยึดมั่นแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงที่ต้องประยุกต์ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารประเทศของภาครัฐ เอกชนและประชาชนร่วมกันโดยตั้งอยู่บนทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมของความเป็นไทย (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2563) ซึ่งทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราโชวาทพระราชทานผ่านมูลนิธิชัยพัฒนา (ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา, 2552) ไว้ว่า

“...เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป...”

นอกจากนี้คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่คนไม่ได้เป็นเจ้าของ รวมถึงเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด โดยสรุปคือหันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต

ซึ่งการพึ่งตนเองยึดหลักสำคัญ 5 ประการ คือด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเทคโนโลยี และด้านเศรษฐกิจ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2541: 16) โดยมีการอธิบายการสรุปภาพรวมของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักสำคัญอยู่ 5 ส่วนเป็นองค์ประกอบ (ลีลาภรณ์ บัวสาย, 2549) ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 กรอบแนวคิด ที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

ส่วนที่ 2 คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

ส่วนที่ 3 คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กันดังนี้ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2550: 8)

- ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

- ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

- การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

ส่วนที่ 4 เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

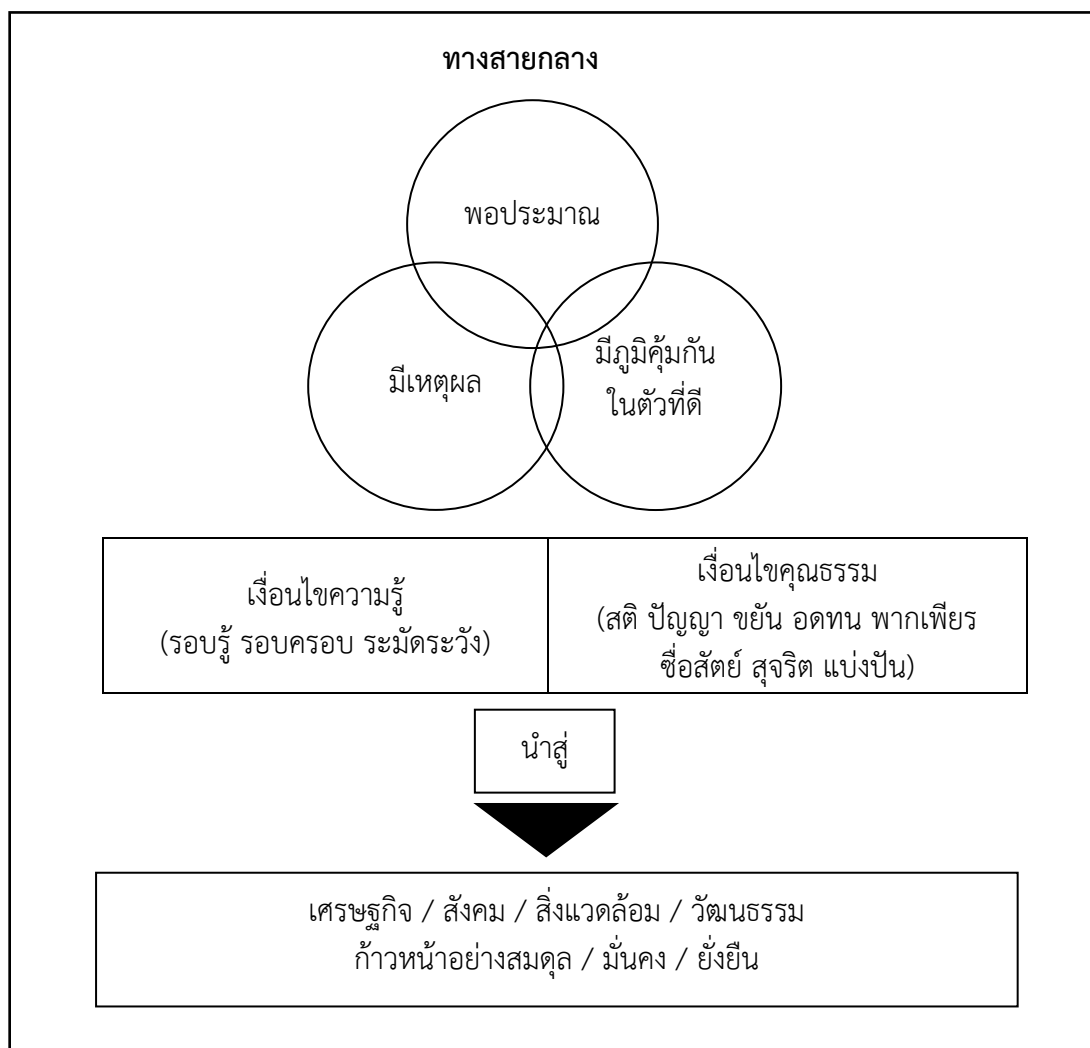
- เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบ ที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

- เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ และไม่ตระหนี่

ส่วนที่ 5 แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี

ทั้งนี้ในคำนิยามด้านความพอประมาณ (Moderation) ยังหมายถึง ความพอดี (Dynamic Optimum) ที่ไม่มากหรือน้อยเกินไปในมิติต่าง ๆ ของการกระทำ 5 ประการ ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (วรเดช จันทรศร, 2554) นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงนัยสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรกเป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” ประการที่สองเศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน และประการที่สามเศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทรต่อกันและความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ

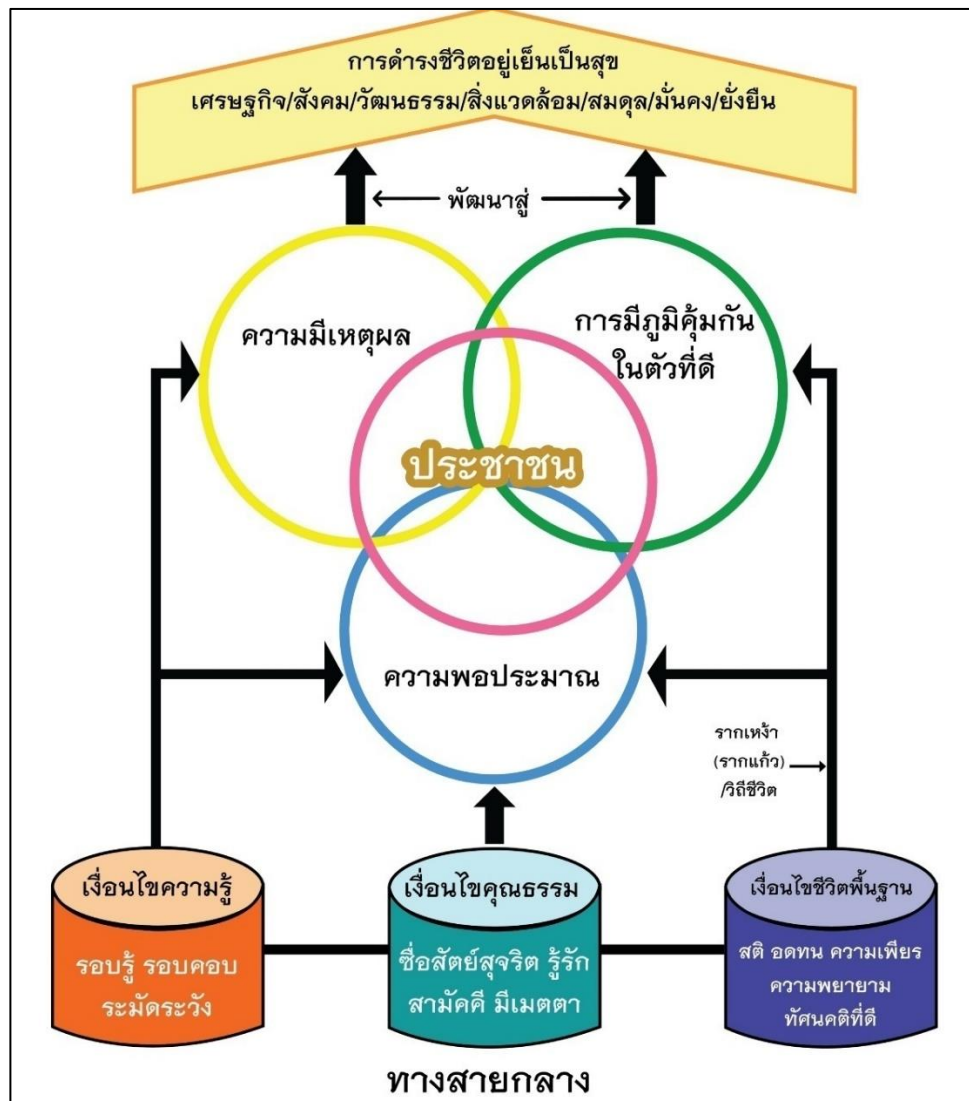
ให้บรรลุผลสำเร็จ (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2545; วรเดช จันทรร, 2554; ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2555) ซึ่งตามกรอบมีอยู่เพียง 4 ส่วนได้แก่ ส่วนที่ 1 คือ หลักคิดในการดำรงชีวิตที่อยู่อย่างพอเพียง สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยตามหลักธรรมของพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่า “ทางสายกลาง” ส่วนที่ 2 คือ คุณลักษณะ 3 ห่วง ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ส่วนที่ 3 ประกอบด้วย 2 เงื่อนไขพื้นฐานสำคัญได้แก่ ความรู้ และคุณธรรม ส่วนที่ 4 ผลที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคตเมื่อดำเนินการได้ครบ คือ เศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมจะมีความเจริญก้าวหน้าอย่างสมดุล ประชาชนมีความสุขร่มเย็นครอบครัว ชุมชนสังคม ประเทศมีความมั่นคงและยั่งยืน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2563) จึงสรุปเป็นภาพรวมหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้

ภาพที่ 5.5 สรุปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550)

เมื่อสรุปใจความจะพบว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป้าหมายอยู่ที่ “คน” เมื่อคนได้ครองชีวิตด้วยหลักปรัชญานี้แล้วย่อมส่งผลดีต่อ คนรอบข้าง ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติด้วย นอกจากนี้ การนำไปใช้ต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าหลักปรัชญามีอยู่ 3 ห่วง ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตน 2 เงื่อนไขหลัก ได้แก่ ความรู้ และคุณธรรม 1 เงื่อนไขเสริม ได้แก่เงื่อนไขชีวิต (ความอดทน ความเพียร ความพยายาม การออม ทศนคติที่ดี การบริหารจัดการการใช้ชีวิตอย่างสมดุล) เพื่อพัฒนาสู่การดำรงชีวิตอยู่เย็นเป็นสุขสร้างความสมดุล ยั่งยืน และมั่นคงให้กับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชาติต่อไป ได้ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสรุปใหม่ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังภาพต่อไปนี้ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2555)

ภาพที่ 5.6 การดำรงชีวิตให้อยู่เย็นเป็นสุขตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง “บ้านโมเดล”
ที่มา: ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2555: 39)

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในทุกระดับ

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) ผู้วิจัยขอยกคำอธิบายมาทั้งหมดของข้อมูลเพื่อเป็นต้นแบบไว้ในการสรุปเนื้อหาที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับและกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ระดับ หมายเอาบุคคล และครอบครัว ชุมชน ประเทศ ส่วนระดับกลุ่ม หมายเอาเกษตรกร นักธุรกิจ นักการเมือง เจ้าหน้าที่ของรัฐ ครู และอาจารย์ ดังต่อไปนี้

- 1) การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว
- 2) การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน
- 3) การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศ
- 4) การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเกษตรกร เกษตรทฤษฎีใหม่ โดยสรุปขั้นตอนที่ 1 เป็นแนวทางการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมในระดับครอบครัวที่สอดคล้องสมดุลกับระบบนิเวศ เพื่อให้พออยู่พอกิน ส่วนขั้นตอนที่ 2 การรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์ ร่วมมือกันในการผลิต จัดการตลาดและพัฒนาสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ และขั้นตอนที่ 3 ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อจัดหาทุน วิชาการ ความรู้เทคโนโลยีจากธุรกิจเอกชน (ปริยานุช พิบูลสรารุช, 2549)

- 5) การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มนักธุรกิจ
- 6) การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มนักการเมือง
- 7) การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ
- 8) การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มครูและอาจารย์

แนวทางเดิม คือ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) ได้ทรงพระราชทานไว้ นั้น ยังสามารถประยุกต์ใช้ได้กับทุกคน ทุกช่วงวัย ทุกอาชีพ ทุกฐานะ ทุกตำแหน่ง ของมนุษยชาติ เพราะเป็นหลักแห่งการพัฒนาทุนมนุษย์ที่อยู่อย่างเป็นสุขให้เกิดความยั่งยืน คนจน คนรวย คนในเมือง คนชนบท ประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสมของศักยภาพตนเอง (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2562)

5.2.2 หลักการทรงงาน (หลักที่ 2)

ผู้เขียนขอหยิบยกข้อมูลสำคัญอย่างละเอียดตามหนังสือ “หลักทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” “พระมหากษัตริย์นักพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขสู่ปวงประชา” รวมถึงหนังสือ “ศาสตร์กษัตริย์” ตามที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ได้อธิบายไว้ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) มีการทรงงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย และสามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงเน้น “การพัฒนาคน” ที่ยึดหลักผลประโยชน์ของปวงชน และการมีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชน ตลอดจนภูมิสังคมที่คำนึงถึงความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และการพึ่งตนเอง โดยรู้จักประมาณตนและดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวัง และ “ทำตามลำดับขั้น” อย่างบูรณาการ ซึ่งอาศัยความ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และการ “รู้ รัก สามัคคี” ของทุกฝ่ายพร้อมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) รวบรวมไว้มีความหลากหลาย และมีการสังเคราะห์จากทรงงานตลอดรัชสมัย 70 ปีของพระองค์ท่านมี 23 หลักทรงงาน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
1	ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ	เมื่อพระราชทานโครงการใดโครงการหนึ่ง จะทรงศึกษาข้อมูลรายละเอียดอย่างเป็นระบบทั้งจากข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารแผนที่ สอบถามจากเจ้าหน้าที่นักวิชาการ และราษฎรในพื้นที่ให้ได้รายละเอียดที่ถูกต้อง เพื่อที่จะพระราชทานความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้อง รวดเร็วตรงตามความต้องการของประชาชน	คน-ตนเอง ระบบงานให้ ละเอียด
2	ระเบิดจากข้างใน	พระองค์ทรงมุ่งเน้น เรื่องการพัฒนาคน โดยตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” หมายความว่าต้องสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนที่เราเข้าไปพัฒนาให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาละเอียดแล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การนำเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหรือหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัวหรือตั้งตัว	คน สังคม
3	แก้ปัญหาที่จุดเล็ก	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปี่ยมไปด้วยพระอัจฉริยภาพในการแก้ไขปัญหา ทรงมองปัญหาในภาพรวม (Macro) ก่อนเสมอ แต่การแก้ปัญหาของพระองค์จะเริ่มจากจุดเล็ก ๆ (Micro) คือ การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่คนมักจะมองข้าม ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า <i>“...ถ้าปวดหัวก็คิดอะไรไม่ออก เป็นอย่างนั้นต้องแก้ไขการปวดหัวนี้ก่อน... มันไม่ได้เป็นการแก้อาการจริง แต่ต้องแก้ปวดหัวก่อน เพื่อที่จะให้อยู่ในสภาพที่คิดได้... แบบ (Macro) นี้ เขาจะทำแบบรีอูทั้งหมด ฉันทไม่เห็นด้วย...อย่างบ้านคนอยู่ เรียบอกบ้านนี้มัน ผุตรงนั้น ผุตรงนี้ ไม่คุ้มที่จะไปซ่อม...เอาตกลงรื้อบ้านนี้ ระเบิดเลย เราจะไปอยู่ที่ไหน ไม่มีที่อยู่...วิธีทำต้องค่อย ๆ ทำ จะไประเบิดหมดไม่ได้...”</i>	คน-ตนเอง (แก้ เล็กไม่รีอูใหญ่)
4	ทำตามลำดับขั้น	การทรงงานพระองค์จะทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นของประชาชนที่สุดก่อน ได้แก่ สาธารณสุข เมื่อมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงแล้วก็จะสามารถทำประโยชน์ด้านอื่น ๆ ต่อไปได้ จากนั้นจะเป็นเรื่องสาธารณสุขไปทีละขั้นพื้นฐานและสิ่งจำเป็นในการประกอบอาชีพ อาทิ ถนน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภคที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการให้ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่เรียบง่าย เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ราษฎร	คน-ประชาชน

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
		<p>สามารถนำไปปฏิบัติได้และเกิดประโยชน์สูงสุด ดังพระบรมราโชวาทเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ความตอนหนึ่งว่า</p> <p>“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน ใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้ การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพ และตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้น เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงได้ต่อไปโดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับ ด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์...”</p>	
5	ภูมิสังคม	<p>การพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่า เป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันดังพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า</p> <p>“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วยโดยที่จะคิด</p>	คน-ประชาชน สังคม วัฒนธรรม

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
		<p>ให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจ หลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...”</p>	
6	องค์รวม	<p>ทรงมีวิธีคิดอย่างองค์รวม (Holistic) หรือมองอย่างครบวงจร ใน การที่จะพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการหนึ่งนั้น จะทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง ดังเช่น กรณีของ“ทฤษฎีใหม่” ที่พระราชทานให้แก่ปวงชนชาวไทย เป็นแนวทางในการประกอบอาชีพแนวทางหนึ่งที่พระองค์ ทรงมองอย่างองค์รวม ตั้งแต่การถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยของ ประชาชนคนไทย ประมาณ 10-15 ไร่ การบริหารจัดการที่ดิน และแหล่งน้ำ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการประกอบ อาชีพ เมื่อมีน้ำในการทำเกษตรแล้วจะส่งผลให้ผลผลิตดีขึ้น และหากมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้น เกษตรกรจะต้องรู้จักวิธีการ จัดการและการตลาด รวมถึงการรวมกลุ่มรวมพลังชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อพร้อมที่จะออกสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคม ภายนอกได้อย่างครบวงจรนั้นคือ ทฤษฎีใหม่ ชั้นที่ 1, 2 และ 3</p>	คน-วิธีคิด ทำงาน
7	ไม่ติดตำรา	<p>การพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีลักษณะของการพัฒนาที่ อนุโลม และกลมกลืนกับสภาพ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสภาพของสังคมจิตวิทยาแห่งชุมชน คือ “ไม่ติดตำรา” ไม่ผูกมัดติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่ เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของคนไทย</p>	คน-วิธีทำงาน สังคม สิ่งแวดล้อม
8	ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์ สูงสุด	<p>เรื่องของความประหยัดนี้ประชาชนชาวไทยทราบกันดีว่า เรื่อง ส่วนพระองค์ก็ทรงประหยัดมากดังที่เราเคยเห็นว่า หลอดยาสี พระทนต์นั้น ทรงใช้อย่างคุ้มค่าอย่างไร หรือฉลองพระองค์ แต่ฉลองทรงใช้อยู่เป็นเวลานาน ดัง ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา เคยเล่าว่า</p> <p>“...กองงานในพระองค์โดยท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ บอกว่าปีหนึ่งพระองค์เบิกดินสอ 12 แท่ง เดือนละแท่ง ใช้จนกระทั่งกุด ใครอย่าไปทิ้งของท่านนะ จะกริ้วเลย ประหยัดทุกอย่างเป็นต้นแบบทุกอย่าง ทุกอย่างนี้มีค่า สำหรับพระองค์หมด ทุกบาททุกสตางค์จะใช้อย่าง ระมัดระวังจะสั่งให้เราปฏิบัติงานด้วยความรอบคอบ...”</p>	คน-แนวปฏิบัติ ของตนเอง

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
		<p>ขณะเดียวกันการพัฒนาและช่วยเหลือราษฎร ทรงใช้หลักในการแก้ไขปัญหาด้วยความเรียบง่ายและประหยัด ราษฎรสามารถทำได้เอง หาได้ในท้องถิ่นและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้น ๆ มาแก้ไขปัญหาด้วยไม่ต้องลงทุนสูงหรือใช้เทคโนโลยีที่ไม่ยุ่งยากนัก ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า</p> <p>“...ให้ปลูกป่า โดยไม่ต้องปลูก โดยปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติ จะได้ประหยัดงบประมาณ...”</p>	
9	ทำให้ง่าย	<p>ด้วยพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้การคิดค้นตัดแปลง ปรับปรุง และแก้ไขงานการพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำริดำเนินไปได้โดยง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และระบบนิเวศโดยส่วนรวม ตลอดจนสภาพสังคมของชุมชนนั้นๆ ทรงโปรดที่จะทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่าย ทำสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจง่ายขึ้นเป็นการแก้ปัญหาด้วยการใช้กฎแห่งธรรมชาติเป็นแนวทางนั่นเอง แต่การทำสิ่งยากให้กลายเป็นง่ายนั้นเป็นของยาก ฉะนั้นคำว่า “ทำให้ง่าย” หรือ “Simplicity” จึงเป็นหลักคิดสำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศในรูปแบบของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ</p>	คน-ตนเอง
10	การมีส่วนร่วม	<p>พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักประชาธิปไตย จึงทรงนำ “ประชาพิจารณ์” มาใช้ในการบริหารเพื่อเปิดโอกาสให้สาธารณชน ประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ได้มาร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนหรือความต้องการของสาธารณชน ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า</p> <p>“...สำคัญที่สุดจะต้องหัดทำใจให้กว้างขวางหนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็น แม้กระทั่งความวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาดเพราะการรู้จักรับฟังอย่างฉลาดนั้นแท้จริงคือ การระดมสติปัญญาและประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง...”</p>	คน-ประชาชน ชุมชนท้องถิ่น

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
11	ประโยชน์ ส่วนรวม	<p>การปฏิบัติพระราชกรณียกิจ และการพระราชทานพระราชดำริ ในการพัฒนาและช่วยเหลือพสกนิกร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงระลึกถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า</p> <p>“...ใครต่อใครบอกว่าขอให้เสียสละส่วนตัวเพื่อ ส่วนรวมอันนี้ฟังจนเปื่อยอาจจะรำคาญด้วยซ้ำว่า ใครต่อ ใครมาก็บอกว่าขอให้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อาจมานึก ในใจว่า ให้ๆ อยู่เรื่อยแล้วส่วนตัวจะได้อะไร ขอให้คิดว่า คนที่ให้เพื่อส่วนรมนั้นมิได้ให้ส่วนรวมแต่อย่างเดียว เป็นการให้เพื่อตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัย ได้...”</p> <p>พระบรมราโชวาท มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2514</p>	คน-ช่วยเหลือ คน สังคมส่วนรวม
12	บริการรวมที่จุด เดียว	<p>การบริการรวมที่จุดเดียวเป็นรูปแบบการบริการแบบเบ็ดเสร็จ หรือ One Stop Services ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในระบบ บริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย โดยทรงให้ศูนย์ศึกษา การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นต้นแบบในการบริการ รวมที่จุดเดียว เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนที่มาขอใช้บริการ จะประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย โดยมีหน่วยงานราชการต่าง ๆ มาร่วมดำเนินการและให้บริการประชาชน ณ ที่แห่งเดียว ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า</p> <p>“...กรม กองต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชน ทุกด้านได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประองคองกัน ประสานกัน ตามธรรมดาแต่ละฝ่ายต้องมีศูนย์ของตน แต่ว่าอาจจะมึงานถือว่าเป็นศูนย์ของตัวเองคนอื่น ไม่เกี่ยวข้อง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาเป็นศูนย์ที่รวบรวม กำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทุกกรม กอง ทั้งในด้านเกษตร หรือในด้านสังคม ทั้งในด้านหางาน การส่งเสริมการศึกษา มาอยู่ด้วยกัน ก็หมายความว่าประชาชน ซึ่งจะต้องใช้ วิชาการทั้งหลายก็สามารถที่จะมาดูส่วนเจ้าหน้าที่จะให้ ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนก็มาอยู่พร้อมกันในที่ เดียวกันเหมือนกัน ซึ่งเป็นสองด้าน ก็หมายถึงว่า ที่สำคัญ ปลายทางคือประชาชนจะได้รับประโยชน์ และต้นทุน ของผู้เป็นเจ้าของเจ้าหน้าที่จะให้ประโยชน์...”</p>	องค์กร-การ บริหารงาน

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
13	ทรงใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ	ทรงเข้าใจถึงธรรมชาติและต้องการให้ประชาชนใกล้ชิดกับธรรมชาติ ทรงมองอย่างละเอียดถึงปัญหาธรรมชาติ หากเราต้องการแก้ไขธรรมชาติจะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลือ อาทิ การแก้ไขปัญหาป่าเสื่อมโทรม ได้พระราชทานพระราชดำริการปลูกป่า โดยไม่ต้องปลูก ปล่อยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูธรรมชาติ หรือแม้กระทั่ง การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผล และไม้พืชนอกจากได้ประโยชน์ตามชื่อของไม้แล้วยังช่วยรักษาความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินด้วย เห็นได้ว่าทรงเข้าใจธรรมชาติ และมนุษย์อย่างเกื้อกูลกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน	สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ
14	ใช้ธรรมปราบอธรรม	ทรงนำความจริงในเรื่องความเป็นไปแห่งธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาเป็นหลักการ แนวปฏิบัติที่สำคัญในการแก้ปัญหาและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพที่ไม่ปกติเข้าสู่ระบบที่เป็นปกติ เช่น การนำน้ำดี ชับไล่ น้ำเสีย หรือเจือจางน้ำเสียให้กลับเป็นน้ำดี ตามจังหวะการขึ้นลงตามธรรมชาติของการบำบัดน้ำเน่าเสียโดยใช้ผักตบชวาซึ่งมีตามธรรมชาติให้ดูดซับสิ่งสกปรกปนเปื้อนในน้ำ ดังพระราชดำรัสความว่า “ใช้ธรรมปราบอธรรม”	สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ
15	ปลูกป่าในใจคน	เป็นการปลูกป่าลงบนแผ่นดินด้วยความต้องการอุดหนุนของมนุษย์ ทำให้ต้องมีการบริโภคและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง เพื่อประโยชน์ของตนเองและสร้างความเสียหายให้แก่สิ่งแวดล้อม ปัญหาความไม่สมดุลจึงบังเกิดขึ้น ดังนั้น ในการที่จะฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้กลับคืนมาจะต้องปลูกจิตสำนึกในการรักผืนป่าให้แก่คนเสียก่อน ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า “...เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...”	คน-ในชุมชน สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ
16	ขาดทุนคือกำไร	“...ขาดทุน คือ กำไร Our loss is our gain...การเสียคือ การได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้น เป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...”	คน-ตนเอง (การให้และการเสียสละ)

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
		<p>จากพระราชดำรัสดังกล่าว คือ หลักการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อพสกนิกรไทย “การให้” และ “การเสียสละ” เป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร คือความอยู่ดีมีสุขของราษฎร ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนได้ ดังพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ตัวแทนของปวงชนชาวไทย ที่ได้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2534 ณ ศาลาดุสิดาลัยพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ความตอนหนึ่งว่า</p>	
		<p>“...ประเทศต่าง ๆ ในโลก ในระยะ 3 ปี มานี้ คนที่ก่อตั้งประเทศที่มีหลักทฤษฎีในอุดมคติที่ใช้ในการปกครองประเทศล้วนแต่ล่มสลายลงไปแล้วเมืองไทยของเราจะสลายลงไปหรือ เมืองไทยนับว่าอยู่ได้มาอย่างดีเมื่อประมาณ 10 วันก่อน มีชาวต่างประเทศมาขอพบ เพื่อขอโอวาทเกี่ยวกับการปกครองประเทศว่าจะทำอย่างไร จึงได้แนะนำว่าให้ปกครองแบบคนจน แบบที่ไม่ติดตำรามากเกินไป ทำอย่างมีสามัคคี มีเมตตา กัน ก็จะสามารถอยู่ได้ตลอดไม่เหมือนกับคนที่ทำตามวิชาการ ที่เวลาปิดตำราแล้วไม่รู้จะทำอย่างไร ลงท้ายก็ต้องเปิดหน้าแรกเริ่มใหม่ ถอยหลังเข้าคลอง ถ้าเราใช้ตำราแบบอะลุ่มอล่วยกัน ในที่สุดได้ก็เป็นการดี ให้โอวาทเขาไปว่าขาดทุนเป็นการได้กำไรของเรา นักเศรษฐศาสตร์คงค้านว่าไม่ใช่ แต่เราอธิบายได้ว่า ถ้าเราทำอะไรที่เราเสียแต่ในที่สุดเราเสียนั้นเป็นการได้ทางอ้อม ตรงกับงานของรัฐบาลโดยตรง เงินของรัฐบาลหรืออีกนัยหนึ่งคือเงินของประชาชน ถ้าอยากให้ประชาชนอยู่ดี กินดี ก็ต้องลงทุน ต้องสร้างโครงสร้าง ซึ่งต้องใช้เงินเป็นร้อยพัน หมื่นล้าน ถ้าทำไปเป็นการจ่ายเงินของรัฐบาลแต่ไม่เข้าประชาชนจะได้รับผล ราษฎรอยู่ดี กินดี ราษฎรได้กำไรไป ถ้าราษฎรมีรายได้ รัฐบาลก็เก็บภาษีได้สะดวก เพื่อให้รัฐบาลได้ทำโครงการต่อไป เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ ถ้ารู้รัก สามัคคี รู้เสียสละ คือการได้ ประเทศชาติก็จะก้าวหน้าและการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้น เป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...”</p>	

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
17	การพึ่งตนเอง	<p>การพัฒนาตามแนวพระราชดำรัสเพื่อแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น ด้วยการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้ความแข็งแกร่งพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไป แล้วขั้นต่อไปก็คือการพัฒนาให้ประชาชนสามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อมและสามารถ “พึ่งตนเองได้” ในที่สุด ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า</p> <p>“...การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวดเพราะผู้มีอาชีพ และฐานะเพียงพอที่จะพึ่งพาตนเองได้ ย่อมสามารถสร้างความเจริญในระดับสูงขึ้นไป...”</p>	คน-ตนเอง
18	พออยู่พอกิน	<p>การพัฒนาเพื่อให้พสกนิกรทั้งหลายประสบความสุขสมบูรณ์ในชีวิตได้เริ่มจากการเสด็จฯ ไปเยี่ยมประชาชนทุกหมู่เหล่าในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ได้ทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎรด้วยพระองค์เอง จึงทรงสามารถเข้าพระราชหฤทัยในสภาพปัญหาได้อย่างลึกซึ้งซึ่งว่า มีเหตุผลมากมายที่ทำให้ราษฎรตกอยู่ในวงจรแห่งทุกข์เข็ญ จากนั้นได้พระราชทานความช่วยเหลือให้พสกนิกรมีความกินดีอยู่ดี มีชีวิตอยู่ในขั้น “พออยู่พอกิน” ก่อน แล้วจึงขยายให้มีโอกาสสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไป ในการพัฒนานั้น หากมองในภาพรวมของประเทศมิใช่งานเล็กน้อย แต่ต้องใช้ความคิดและกำลังของคนทั้งชาติ จึงจะบรรลุผลสำเร็จด้วยพระปรีชาญาณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทำให้คนทั้งหลายได้ประจักษ์ว่าแนวพระราชดำริในพระองค์นั้น “เรียบง่าย ปฏิบัติได้ผล” เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า</p> <p>“...ถ้าโครงการดี ในไม่ช้า ประชาชนก็ได้กำไร จะได้ผล ราษฎรจะอยู่ดีกินดีขึ้น จะได้ประโยชน์ไป...”</p>	คน-ประชาชน เศรษฐกิจ
19	เศรษฐกิจพอเพียง	<p>เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงย้ำแนวทางการแก้ไข</p>	เศรษฐกิจ วิถีชีวิต (คน)

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
		<p>เพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้พระราชทานไว้ดังนี้</p> <p>“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา และบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”</p> <p>ประมวลและกลั่นกรองจากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542</p>	

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
20	ความซื่อสัตย์ สุจริต จริ่งใจต่อกัน	<p>พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระราชดำรัส เรื่อง ความซื่อสัตย์ สุจริต จริ่งใจต่อกันอย่างต่อเนื่องตลอดมา เพราะเห็นว่าหากคนไทยทุกคนได้ร่วมมือกันช่วยชาติ พัฒนาชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จริ่งใจต่อกันแล้ว ประเทศไทยจะเจริญก้าวหน้าอย่างมาก ดังพระราชดำรัสดังนี้</p> <p>“...คนที่ไม่มีความสุจริต คนที่ไม่มีความมั่นคงชอบแต่มีก่ายไม่มีวันจะสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้ ผู้ที่มีความสุจริตและความมุ่งมั่นเท่านั้น จึงจะทำงานสำคัญยิ่งใหญ่ที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แท้จริงได้สำเร็จ...”</p> <p>พระราชดำรัส เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2522</p> <p>“...ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจ แม้จะมีความรู้น้อยก็ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากกว่าผู้มีความรู้มากแต่ไม่มีความสุจริตไม่มีความบริสุทธิ์ใจ...”</p> <p>พระราชดำรัส เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2533</p> <p>“...ผู้ว่า CEO ต้องเป็นคนที่สุจริต ทุจริตไม่ได้ ถ้าทุจริตแม้แต่นิดเดียวก็ขอแข่งให้มีอันเป็นไป...” “...ข้าราชการหรือประชาชนมีการทุจริต ถ้ามีทุจริตแล้ว บ้านเมืองพังที่เมืองไทยพังมาเพราะมีทุจริต...”</p> <p>พระราชดำรัส เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2546</p>	คน-ตนเอง
21	ทำงานอย่างมีความสุข	<p>พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเกษมสำราญและทรงมีความสุขทุกคราที่จะช่วยเหลือประชาชน ซึ่งเคยมีพระราชดำรัสครั้งหนึ่งความว่า</p> <p>“...ทำงานกับฉัน ฉันไม่มีอะไรจะให้ นอกจากการมีความสุขร่วมกัน ในการทำประโยชน์ให้กันกับผู้อื่น...”</p>	คน-ตนเอง
22	ความเพียร : พระมหาชนก	<p>จากพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” เป็นพระราชนิพนธ์ที่พระองค์ทรงใช้เวลาค่อนข้างนานในการคิดประดิษฐ์ ทำให้เข้าใจง่ายและปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน อีกทั้งภาพประกอบและคติธรรมต่าง ๆ</p>	คน-ตนเอง

ตารางที่ 5.1 หลักการทรงงาน 23 ประการ (ต่อ)

หลักที่	หลักการ	คำอธิบาย	พัฒนา
		ได้ส่งเสริมให้หนังสือเล่มนี้ มีความศักดิ์สิทธิ์ที่หากคนไทยน้อมรับมาศึกษาวิเคราะห์ และปฏิบัติตามรอยพระมหากษัตริย์ผู้เพียรพยายามแม้จะไม่เห็นฝั่ง ก็ยังว่ายน้ำต่อไป เพราะถ้าไม่เพียรว่ายก็จะตกเป็นอาหาร ปู ปลา และไม่ได้พบกับเทวดาที่มาช่วยเหลือมิให้จมน้ำไป เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงริเริ่มทำโครงการต่าง ๆ ในระยะแรก ที่ไม่มีความพร้อมในการทำงานมากนัก และทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ทั้งสิ้น แต่พระองค์ก็ได้ท้อพระราชหฤทัย มุ่งมั่นพัฒนาบ้านเมืองให้บังเกิดความร่มเย็นเป็นสุข	
23	รู้ รัก สามัคคี	<p>พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสในเรื่อง “รู้ รัก สามัคคี” มาอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นคำสามคำ ที่มีค่าและมีความหมายลึกซึ้ง พร้อมทั้งสามารถปรับใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย</p> <p>รู้ : การที่เราจะลงมือทำสิ่งใดนั้น จะต้องรู้เสียก่อน รู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหาและรู้ถึงวิธีการแก้ปัญหา</p> <p>รัก : คือความรัก เมื่อเรารู้ครบถ้วนกระบวนความแล้ว จะต้องมีความรักการพิจารณาที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติแก้ไขปัญหานั้น ๆ</p> <p>สามัคคี : การที่จะลงมือปฏิบัตินั้น ควรคำนึงเสมอว่าเราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ ต้องทำงานร่วมมือร่วมใจเป็นองค์กรเป็นหมู่คณะ จึงจะมีพลังเข้าไปแก้ปัญหาให้ลุกลงไปได้ด้วยดี</p>	คน-ตนเอง ประชาชน สังคม

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554), สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2561)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงสรุปว่า หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) เมื่อจัดสรรตามการมุ่งการบริหารพัฒนากับคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและอื่น ๆ แบ่งตามการมุ่งการพัฒนาดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.2 เปรียบเทียบร้อยละกับ 23 หลักการทรงงาน

23 หลักทรงงาน			
คน	ประชาชน/ชุมชน/สังคม	เศรษฐกิจ	สิ่งแวดล้อมและองค์กร
ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ	ภูมิสังคม	พออยู่พอกิน	บริการรวมที่จุดเดียว
ระเบิดจากข้างใน		เศรษฐกิจพอเพียง	ทรงใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ
แก้ปัญหาที่จุดเล็ก			ใช้ธรรมปราบอธรรม
	ทำตามลำดับขั้น		ปลูกป่าในใจคน
องค์กรรวม			
		ไม่ติดตำรา	
ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด			
ทำให้ง่าย			
	การมีส่วนร่วม		
ประโยชน์ส่วนรวม			
ขาดทุนคือกำไร			
การพึ่งตนเอง			
ความซื่อสัตย์ สุจริต จริ่งใจต่อกัน			
ทำงานอย่างมีความสุข			
ความเพียร: พระมหาชนก			
รู้ รัก สามัคคี			

5.2.3 ทฤษฎีใหม่ (1 ทฤษฎี)

แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแนวคิดนี้คำนึงถึงการจัดสรรที่ดินให้เกิดความคุ้มค่าต่อการดำรงชีพให้เกิดพออยู่ พอดี พอกิน พอใช้ ตามอัตภาพของตน ซึ่งการดำเนินตามแนวคิดนี้จะต้องพิจารณาสภาพแวดล้อมและภูมิประเทศในการจัดสรรพื้นที่ด้วยแต่โดยหลักแล้วพื้นที่จำเป็นที่สุดจะต้องมี “น้ำ” เพราะน้ำเอาไปหล่อเลี้ยงทุกสรรพชีวิตในพื้นที่ของเกษตรกรเอง ต่อมาต้องมีแหล่งอาหาร ซึ่งอาจมาตามสัดส่วนของครอบครัวโดยมีทั้งข้าว ผลไม้ ไม้ยืนต้น สมุนไพร เป็นต้น และมีที่อยู่อาศัย ทั้งนี้การดำรงชีวิตตามแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่นี้หากประชาชนสามารถปฏิบัติได้จะทำให้ชีวิตและครอบครัวห่างไกล “ความยากจน” อย่างแน่นอน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2558) จุดเริ่มแนวคิดทฤษฎีใหม่เกิดขึ้นเมื่อปี 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรบริเวณพื้นที่บ้านกุดสิม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทรงพบว่าบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “กุดทิง” เป็นเว้าของลุ่มน้ำลำพระยั้ง ซึ่งในหน้าแล้งจะมีลักษณะเป็นโหลหินแห้งแล้งเป็นบริเวณกว้าง ภายหลังจากที่ได้

เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรสถานที่จริง ทรงเห็นความทุกข์ยากของชาวบ้านที่ปลูกข้าวได้ผลผลิตไม่พอยังชีพ เพราะต้องทำนาในพื้นที่แห้งแล้ง ในคืนนั้นพระองค์จึงทรงวางแผนที่โดยทรงใช้ไฟฉายส่อง และทรงวางแผนหาน้ำให้ราษฎร ด้วยพระองค์เอง เกิดเป็นพระราชดำริให้สร้างอ่างเก็บน้ำลำพะยังตอนบน เพื่อให้ชาวบ้านแถวนั้นได้มีน้ำใช้ยามหน้าแล้ง และทรงให้สร้างอ่างเก็บน้ำห้วยไผ่ในพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งจะเป็นอ่างเก็บน้ำที่บรรจุน้ำได้มาก สำหรับนำน้ำมาเติมในกรณีที่น้ำไม่พอ โดยการเติมน้ำเข้าพื้นที่ใช้วิธีเจาะอุโมงค์ผิวน้ำยาว 700 เมตร ลอดใต้ภูเขาส่งตรงไปยังไร่นาของราษฎร ซึ่งเหตุการณ์นี้ นำมาสู่การพัฒนาพระราชดำริเรื่อง “ทฤษฎีใหม่” ในเวลาต่อมา ก่อนที่พระองค์จะพระราชทานแนวพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” ให้เกษตรกรนำไปปฏิบัตินั้น พระองค์มีพระราชกระแสให้มูลนิธิชัยพัฒนาจัดซื้อที่ดินบริเวณวัดมงคล (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดมงคลชัยพัฒนา เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2535) ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และเมื่อต้นปี 2536 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องดำเนินการทดสอบ “ทฤษฎีใหม่” ด้วยการทำแปลงสาธิตในพื้นที่ดังกล่าวจำนวน 15 ไร่ 2 งาน 24 ตารางวา (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) ผู้เขียน ได้ยกข้อมูลสำคัญอย่างละเอียดตามหนังสือ “ทฤษฎีใหม่” จากหนังสือของมูลนิธิชัยพัฒนาที่เขียนได้ดีและละเอียดเพื่อนำมาให้นักศึกษาวิศวกรรมสังคมได้ศึกษา ดังมีรายละเอียดของทฤษฎีใหม่ดังนี้ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2550; 2557)

ทฤษฎีใหม่ คือ ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงที่เด่นชัดที่สุด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรินี้ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่มีประสบปัญหาทั้งภัยธรรมชาติและปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อการทำงานเกษตร ให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤต โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่ต้องรื้อนและยกลำบาก ทฤษฎีใหม่นั้นมีความสำคัญ ดังนี้

- 1) มีการบริหารและจัดแบ่งที่ดินแปลงเล็กออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจนเพื่อประโยชน์สูงสุดของเกษตรกร ซึ่งไม่เคยมีใครคิดมาก่อน
- 2) มีการคำนวณโดยใช้หลักวิชาการเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่จะกักเก็บให้พอเพียงต่อการเพาะปลูกได้อย่างเหมาะสมตลอดปี
- 3) มีการวางแผนที่สมบูรณ์แบบสำหรับเกษตรกรรายย่อย โดยมีถึง 3 ขั้นตอน ได้แก่ทฤษฎีขั้นต้น ขั้นก้าวหน้า และขั้นพัฒนา

ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น

การให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 หมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ใช้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำในฤดูฝน และเสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์และพืชน้ำต่าง ๆ พื้นที่ส่วนที่สอง ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ให้ปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันสำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่าย พื้นที่ส่วนที่สาม ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืช สมุนไพร ต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย และพื้นที่ส่วนที่สี่ ประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ถนนหนทาง และโรงเรียนอื่น ๆ

ทฤษฎีขั้นก้าวหน้า

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูป กลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ซลประทาน เป็นต้น) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การจัดหาหน้า และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก
- 2) การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหายุ้งรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการร่วมกันขายผลผลิตได้ราคาดี และลดค่าใช้จ่ายลงอีกด้วย
- 3) การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น) ในขณะเดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกิน ต่าง ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้าที่พอเพียง
- 4) สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้) แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานีอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน
- 5) การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา) ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง
- 6) สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว โดยกิจกรรมทั้งหมดจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นราชการ องค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนเป็นสำคัญ

ทฤษฎีขั้นพัฒนา

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกร หรือกลุ่มเกษตรกรควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือติดต่อประสานงาน เพื่อจัดการหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัท ห้างร้านเอกชน มาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งทุกฝ่ายควรได้รับประโยชน์ร่วมกัน คือ

- 1) เกษตรกรขายข้าวได้ราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา)
- 2) ธนาคารหรือบริษัทเอกชนสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกร และมาสีเอง)
- 3) เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ราคาขายส่ง)
- 4) ธนาคารหรือบริษัทเอกชน จะสามารถกระจายบุคลากร เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

เมื่อสรุปหลักการและแนวทางสำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะพบว่า

- 1) เป็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ชุมชนต้องมีความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำนองเดียวกับการ “ลงแขก” แบบดั้งเดิมเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานด้วย

2) เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกครัวเรือนจะต้องบริโภค ดังนั้น จึงประมาณว่า ครอบครัวหนึ่งทำนาประมาณ 5 ไร่ จะทำให้มีข้าวพอกินตลอดปี โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง เพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีอิสรภาพ

3) ต้องมีน้ำเพื่อการเพาะปลูกสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้ง หรือระยะฝนทิ้งช่วงได้อย่างพอเพียง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งไว้ขุดสระน้ำ โดยมีหลักว่าต้องมีน้ำเพียงพอที่จะเพาะปลูกได้ตลอดปี ทั้งนี้ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางว่า ต่อมมีน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตร ต่อการเพาะปลูก 1 ไร่ โดยประมาณ ฉะนั้น เมื่อทำนา 5 ไร่ ทำพืชไร่ หรือไม้ผลอีก 5 ไร่ (รวมเป็น 10 ไร่) จะต้องมีน้ำ 10,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี

ดังนั้น หากตั้งสมมติฐานว่า มีพื้นที่ 5 ไร่ ก็สามารถกำหนดสูตรคร่าว ๆ ว่า แต่ละแปลงประกอบด้วย นาข้าว 5 ไร่ พืชไร่ พืชสวน 5 ไร่ สระน้ำ 3 ไร่ ขุดลึก 4 เมตร จุน้ำได้ประมาณ 19,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณที่เพียงพอที่จะสำรองไว้ใช้ยามฤดูแล้ง ส่วนที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ 2 ไร่ รวมทั้งหมด 15 ไร่ แต่ทั้งนี้ขนาดของสระเก็บน้ำขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อม ดังนี้

- ถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรอาศัยน้ำฝน สระน้ำควรมีลักษณะลึก เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำระเหยได้มากเกินไป ซึ่งจะทำให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี

- ถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรในเขตชลประทาน สระน้ำอาจมีลักษณะลึก หรือตื้นและแคบหรือกว้างก็ได้ โดยพิจารณาตามความเหมาะสม เพราะสามารถมีน้ำมาเติมอยู่เรื่อย ๆ ซึ่งการมีสระเก็บน้ำก็เพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างสม่ำเสมอทั้งปี (ทรงเรียกว่า Regulator หมายถึงการควบคุมให้ดี มีระบบน้ำหมุนเวียนใช้เพื่อการเกษตรได้โดยตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน้าแล้งและระยะฝนทิ้งช่วง แต่ไม่ได้หมายความว่า เกษตรกรจะสามารถปลูกข้าวนาปรังได้ เพราะหากน้ำในสระเก็บน้ำไม่พอในกรณีมีเขื่อนอยู่ใกล้เคียงก็อาจจะต้องสูบน้ำมาจากเขื่อน ซึ่งจะทำให้น้ำในเขื่อนหมดได้ แต่เกษตรกรควรทำนาในหน้าฝน และเมื่อถึงฤดูแล้ง หรือฝนทิ้งช่วงให้เกษตรกรใช้น้ำที่เก็บตุนั้น ให้เกิดประโยชน์ทางการเกษตรอย่างสูงสุด โดยพิจารณาปลูกพืชให้เหมาะสมกับฤดูกาลเพื่อจะได้มีผลผลิตอื่น ๆ ไว้บริโภคและสามารถนำไปขายได้ตลอดปี

4) การจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคำนวณและคำนึงจากอัตราการใช้ที่ดินถั่วเฉลี่ยครัวเรือนละ 15 ไร่ อย่างไรก็ตาม หากเกษตรกรมีพื้นที่ถือครองน้อยกว่านี้ หรือมากกว่านี้ ก็สามารถใช้อัตราส่วน 30:30:30:10 เป็นเกณฑ์ปรับใช้ได้ กล่าวคือ

- ร้อยละ 30 ส่วนแรก ขุดสระน้ำ (สามารถเลี้ยงปลา ปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักกระเฉด ฯลฯ ได้ด้วย) บนสระอาจสร้างเล้าไก่และบนขอบสระน้ำอาจปลูกไม้ยืนต้นที่ไม่ใช้น้ำมาโดยรอบได้

- ร้อยละ 30 ส่วนที่สอง ทำนา

- ร้อยละ 30 ส่วนที่สาม ปลูกพืชไร่ พืชสวน (ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ไม้เพื่อเป็นเชื้อฟืน ไม้สร้างบ้าน พืชไร่ พืชผัก สมุนไพร เป็นต้น)

- ร้อยละ 10 สุดท้าย เป็นที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ (ทางดิน คัดดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชสวนครัว หลังบ้าน เป็นต้น) ถึงอย่างไรก็ตามอัตราส่วนดังกล่าวเป็นสูตรหรือหลักการโดยประมาณเท่านั้น ซึ่งสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม โดยขึ้นอยู่กับสภาพของพื้นที่ดิน ปริมาณน้ำฝน และสภาพแวดล้อม

ภาพที่ 5.7 แบบจำลอง “ทฤษฎีใหม่”

ที่มา: มูลนิธิชัยพัฒนา (2557)

5) การดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ มีปัจจัยประกอบหลายประการ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น เกษตรกรควรขอรับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ด้วยและที่สำคัญ คือ ราคาการลงทุนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขุดสระน้ำ เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากส่วนราชการ มูลนิธิ และเอกชน

6) ในระหว่างการขุดสระน้ำ จะมีดินที่ถูกขุดขึ้นมาจำนวนมาก หน้าดินซึ่งเป็นดินดี ควรนำไปกองไว้ต่างหากเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ในภายหลังโดยนำมาเกลี่ยคลุมดินชั้นล่างที่เป็นดินไม่ดี หรืออาจนำมาถมทำขอบสระน้ำ หรือยกร่องสำหรับปลูกไม้ผลก็จะได้ประโยชน์อีกทางหนึ่ง

ตัวอย่างพืชที่ควรปลูกและสัตว์ที่ควรเลี้ยง

ไม้ผลและผักยืนต้น ได้แก่ มะม่วง มะพร้าว มะขาม ขนุน ละคร ส้ม กล้วย น้อยหน่า มะละกอ กระท้อน แคนบ้าน มะรุม สะเดา ขี้เหล็ก กระจิน ฯลฯ

ผักล้มลุกและดอกไม้ ได้แก่ มันเทศ เผือก ถั่วฝักยาว มะเขือ มะลิ ดาวเรือง บานไม่รู้โรย กุหลาบ รัก และช่อนกลี เป็นต้น

เห็ด ได้แก่ เห็ดนางฟ้า เห็ดฟาง เหินเป้าฮื้อ เป็นต้น

สมุนไพรและเครื่องเทศ ได้แก่ หมากรุก พริกไทย บัวบก มะเกลือ ชุมเห็ด หญ้าแฝก และพืชผักบางชนิด เช่น กะเพรา โหระพา สะระแหน่ แมงลัก และตะไคร้ เป็นต้น

ไม่ใช่สอยและเชื้อเพลิง ได้แก่ ไม้ มะพร้าว ตาล กระจินณรงค์ มะขามเทศ สะแก ทองหลาง จามจุรี กระจิน สะเดา ชี้เหล็ก ประดู่ ชิงชัน และยางนา เป็นต้น

พืชไร่ ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วพุ่ม ถั่วมะแฮะ อ้อย มันสำปะหลัง ละหุ่ง นุ่น เป็นต้น พืชไร่หลายชนิดอาจเก็บเกี่ยวเมื่อผลผลิตยังสดอยู่ และจำหน่ายเป็นพืชประเภทผักได้ และมีราคาดีกว่า เก็บเมื่อแก่ ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วพุ่ม ถั่วมะแฮะ อ้อย และมันสำปะหลัง

พืชบำรุงดินและพืชคลุมดิน ได้แก่ ถั่วมะแฮะ ถั่วฮามาต้า โสนแอฟริกัน โสนพื้นเมือง ปอเทือง ถั่วพราง ชี้เหล็ก กระจิน รวมทั้งถั่วเขียวและถั่วพุ่ม เป็นต้น และเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วไถกลบลงไปเพื่อบำรุงดินได้

สัตว์เลี้ยงอื่น ๆ ดังเช่น สัตว์น้ำ ได้แก่ ปลาไน ปลานิล ปลาตะเพียงขาว ปลาดุก เพื่อเป็นอาหารเสริมประเภทโปรตีน และยังสามารถนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมได้อีกด้วย ในบางพื้นที่สามารถเลี้ยง กบได้ สุกร หรือไก่ เลี้ยงบนขอบสระน้ำ ทั้งนี้มูลสุกร และไก่สามารถนำมาเป็นอาหารปลา บางแห่งอาจเลี้ยงเป็ดได้

ประโยชน์ของทฤษฎีใหม่

1) ให้ประชาชนพออยู่พอกินสมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยาก และเลี้ยงตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

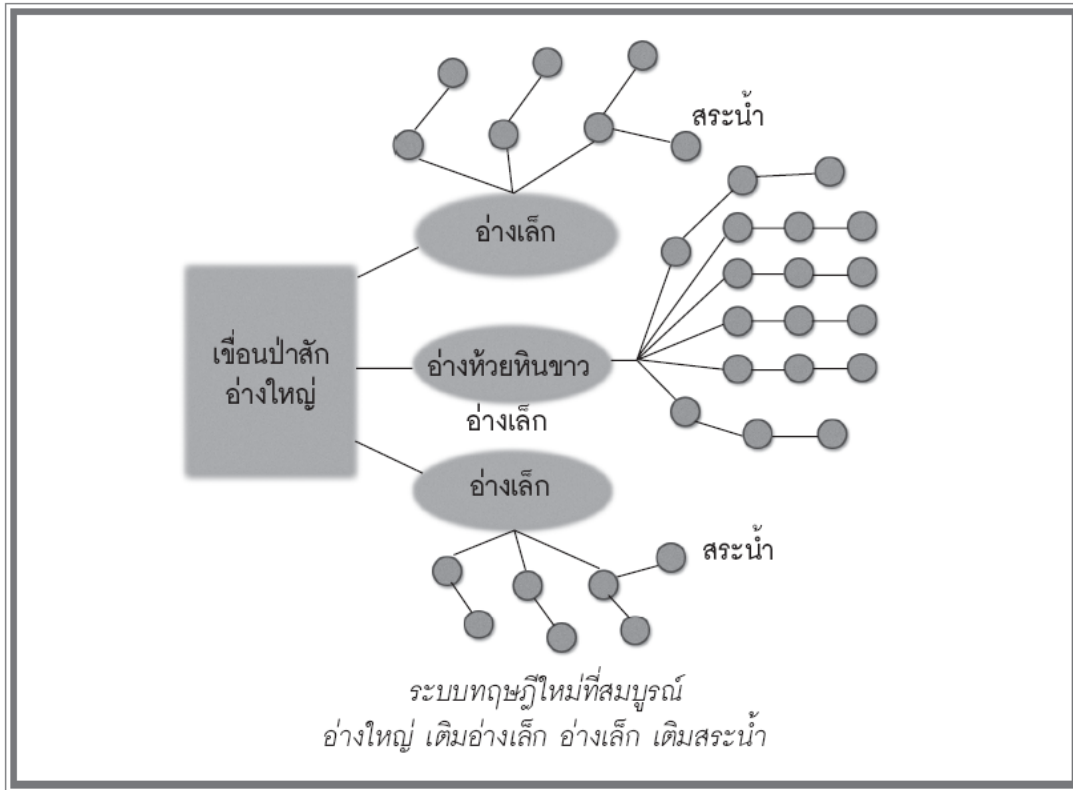
2) ในหน้าแล้งมีน้ำน้อย ก็สามารถเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระมาปลูกพืชผักต่าง ๆ ที่ใช้น้ำน้อยได้ โดยไม่ต้องเบียดเบียนชลประทาน

3) ในปีที่ฝนตกตามฤดูกาลโดยมีน้ำดีตลอดปี ทฤษฎีใหม่นี้สามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรได้ โดยไม่ต้องร่อนในเรื่องค่าใช้จ่ายต่าง ๆ

4) ในกรณีที่เกิดอุทกภัย เกษตรกรสามารถที่จะฟื้นตัวและช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยทางราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากนัก ซึ่งเป็นการประหยัดงบประมาณด้วย

ทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์

ทฤษฎีใหม่ที่ดำเนินการโดยอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ น้ำฝน จะอยู่ในลักษณะ “หมิ่นเหม่” เพราะหากปีใดฝนน้อย น้ำอาจจะไม่เพียงพอ ฉะนั้นการที่จะทำให้ทฤษฎีใหม่สมบูรณ์ได้นั้นคือ สระเก็บกักน้ำ จะต้องทำหน้าทีได้อย่างมีประสิทธิภาพและเต็มความสามารถ โดยต้องมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถเพิ่มเติมน้ำในสระเก็บกักน้ำให้เต็มอยู่ เสมอ ดังเช่นในกรณีของการทดลองที่วัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเสนอวิธีการที่น่าสนใจที่สุด คือ “ระบบทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์ อ่างใหญ่ เต็มอ่างเล็ก อ่างเล็ก เต็มสระน้ำ” ดังภาพต่อไปนี้ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2557)

ภาพที่ 5.8 ระบบทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์ “อ่างใหญ่ เต็มอ่างเล็ก อ่างเล็ก เต็มสระน้ำ”

ที่มา: มุลนิธิชัยพัฒนา (2557)

สรุปได้ว่า ทฤษฎีใหม่ เป็นกระบวนการวิธีในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนที่ทำการเกษตร หัวใจสำคัญอยู่ที่ “น้ำ” น้ำกิน น้ำใช้ไปตลอดปี “วนวิถีตามวิถีฤดูกาล” และที่สำคัญคือความรู้ในการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในพื้นที่จำกัด ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่อาจไม่ได้มีพื้นที่มากถึง 15 ไร่ ทำให้มีการออกแบบที่หลากหลายทั้ง 1 ไร่ 5 ไร่ 10 ไร่ และ 15 ไร่ โดยเฉลี่ยต่ำที่สุด 1 ไร่มีรายได้ 1 แสน หรือ 1 ไร่ต้องสร้างรายได้ 2 แสน (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด และสุชล สุขเกษม, 2561) จึงต้องสามารถสร้างรายได้ทั้งรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือนและรายปี ซึ่งพื้นฐานการคิดสำคัญที่จะสามารถบูรณาการในทฤษฎีขั้นต้นควรรยึดหลักการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ 30 : 30 : 30 : 10 ทำให้สามารถอยู่ได้ตลอดระยะเวลา 1 ปี เงื่อนไขความสำเร็จนับตั้งแต่ 1 ไร่พื้นที่ดินเกษตรถ้าคนลงมือทำสามารถดำรงชีวิตอยู่ พอมีพอกินพออยู่ได้ตลอดปีซึ่งต้องขึ้นอยู่กับ (1) คนมีความรู้บริหารจัดการพื้นที่ ไร่ 1 (30 : 30 : 30 : 10) (2) คนคิด ทำ ขยัน เก็บออม (3) เข้าใจดิน น้ำ ไฟ ฟา อากาศ ฤดูกาล (4) กินให้พอ เหลือกก็ขาย ใช้จ่ายแต่พอดี มีเงินเก็บออมเพื่ออนาคต (5) ทำรายได้จากผลผลิตรายวัน สัปดาห์ เดือน ปี ผู้เขียน จึงนำการประยุกต์ใช้การบริหารจัดการพื้นที่ 1 ไร่ 2 แสน ในหนังสือการวิจัยเรื่อง “หนึ่งไร่ สองแสน” เป็นผลลัพธ์จากการวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาพื้นที่หนึ่งไร่สองแสนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพ้นจากความยากจนระดับครัวเรือน กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ วิจัย และบริการวิชาการแก่สังคมบ้านสารภี จังหวัดสมุทรสงคราม ไว้เป็นแนวทางการดำรงชีวิตของลุงสุชล สุขเกษม ดังนี้ (ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด, 2564)

หนึ่งไร่สองแสน

คำว่า “1 ไร่ สองแสน” เป็นพื้นที่และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้องค์ความรู้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นแนวทางในการปฏิบัติจริงของศูนย์การเรียนรู้ วิจัย และบริการวิชาการแก่สังคม บ้านสารภี ตำบลจอมปลวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีคุณสุชล สุขเกษม ผู้ที่เดินตามรอยเท้าของพ่อหลวงรัชกาลที่ 9 อย่างเต็มภาคภูมิ และได้ใช้องค์ความรู้ทางวิชาการของมหาวิทยาลัย ราชภัฏสวนสุนันทาตลอดระยะเวลา 1 ทศวรรษ จนทำให้ 1 ไร่ทำให้มีรายได้ 2 แสนบาทต่อปี นั่นเอง ดังมีผลการวิจัยและรวบรวมไว้ในงานวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาพื้นที่หนึ่งไร่สองแสนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพ้นจากความยากจนระดับครัวเรือน กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ วิจัย และบริการวิชาการแก่สังคม บ้านสารภี จังหวัดสมุทรสงคราม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ออกแบบแนวคิดหนึ่งไร่สองแสนพอเพียง

จุดเริ่มต้นของการออกแบบแนวคิดหนึ่งไร่สองแสนพอเพียง เริ่มจากกระบวนการ ดังต่อไปนี้

1.1) ออกตะเวนหาองค์ความรู้ด้านดินปลูกพืช ที่มูลนิธิสิริกรรมธรรมชาติ มาบเอี่ยม จังหวัดชลบุรี (อาจารย์วิวัฒน์ ศัลยกำธร)

1.2) ออกตะเวนหาความรู้เพิ่มเติมเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจาก ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา

1.3) ยังไม่เพียงพอในการสร้างรูปแบบจึงหาความรู้เพิ่มเติมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรให้สอดคล้องกับผลผลิตที่มีอยู่ (ทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง)

1.4) คู่มือบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ขนาดเล็กเพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง คำนึงถึงแนวคิดของในหลวงรัชกาลที่ 9 ด้วยว่า “ถ้าใครจะทำการเกษตรในพื้นที่นั้นจะต้องมีน้ำ” ณ ที่นี้จึงรักษาภูมิปัญญาเดิมและองค์ความรู้ใหม่มาผสมกลายเป็น “สลักกักน้ำ”

1.5) ศึกษาการบริหารจัดการพื้นที่ตามทฤษฎีใหม่ นำมาประยุกต์กับพื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและไม่ทำลายทรัพยากรที่สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวมีอยู่เดิม

2) วิธีการทำหนึ่งไร่สองแสนพอเพียง

ที่สุชล สุขเกษม ได้บริหารจัดการพื้นที่ใน 1 ไร่ เพื่อสร้างรายได้ 1 ปี 2 แสนมีขั้นตอนดังนี้

2.1) ส่วนแรก 30 เปอร์เซ็นต์ ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ที่อบรมดูงานฐานความรู้ในร่ม ที่รับประทานที่แปรรูปการเกษตร ที่พักผ่อนและที่จำหน่ายสินค้า

2.2) ส่วนที่สอง 30 เปอร์เซ็นต์ ใช้เป็นที่เพาะปลูกทางการเกษตร มีปลูกพืชรายวัน เช่น มะลิ มะพร้าว มะนาว มะม่วง มะละกอและปลูกผักทั่วไป

2.3) ส่วนที่สาม 30 เปอร์เซ็นต์ ใช้ในการเลี้ยงสัตว์ มีไก่ เลี้ยงเป็ด นกกระทา กบ ไข่เตี๊ยน ปลานิล ปลาทับทิม ปลาตุ๊กและกุ้ง

2.4) ส่วนที่สี่ 5 เปอร์เซ็นต์ ใช้เป็นร่องน้ำสำหรับกักเก็บน้ำสำหรับปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์

2.5) ส่วนที่ห้า 5 เปอร์เซ็นต์ ใช้สำหรับเป็นฐานเรียนรู้ อาทิ ฐานเตาเคี่ยวน้ำตาล ฐานเผาถ่าน ฐานแก๊สชีวภาพ ฐานการเลี้ยงชันนะโรง ฐานพลังงานทดแทนโซลาร์เซลล์ ฐานทำปุ๋ยอัดแท่งจากมูลสัตว์ ฐานไก่ขิงข้าวสวรรค์ ฐานไก่ตระกร้า ฐานไก่หลุม ฐานห้องสมุด และฐานการทำปุ๋ย

3) รายได้ที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการพื้นที่ใน 1 ไร่

รายได้ 2 แสนเกิดขึ้นจากการบริหารจัดการพื้นที่ใน 1 ไร่ ใน 5 พื้นที่ ดังนี้

3.1) พื้นที่แรก 30 เพอร์เซ็นต์ เป็นที่อบรมดูงาน วิทยากร ค่าอาหาร ที่พักค้างแรมและที่จำหน่ายสินค้า มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน จำนวน 15,000 บาท

3.2) พื้นที่สอง 30 เพอร์เซ็นต์ เป็นที่เพาะปลูกทางการเกษตร มีปลูกพืชรายวัน เช่น มะลิ มะพร้าว มะนาว มะม่วง มะละกอและปลูกผักทั่วไป มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน จำนวน 7,500 บาท

3.3) พื้นที่สาม 30 เพอร์เซ็นต์ เป็นที่เลี้ยงสัตว์ มีไก่ เลี้ยงเป็ด นกกระทา กบ ไล่เดือน ปลานิล ปลาหีบหิม ปลาตุ๊กและกุ้ง มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน จำนวน 7,500 บาท

3.4) พื้นที่สี่ 5 เพอร์เซ็นต์ เป็นร่องน้ำสำหรับกักเก็บน้ำสำหรับปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ไม่มีรายได้

3.5) พื้นที่ห้า 5 เพอร์เซ็นต์ ใช้สำหรับเป็นฐานเรียนรู้ อาทิ ฐานเตาเคี้ยวน้ำตาล ฐานเผาถ่าน ฐานแก๊สชีวภาพ ฐานการเลี้ยงชันนะโรง ฐานพลังงานทดแทนโซล่าเซลล์ ฐานทำปุ๋ยอัดแท่งจากมูลสัตว์ ฐานไก่ซิงช้าสวรรค์ ฐานไก่ตระกร้า ฐานไก่หลุม ฐานห้องสมุด ฐานการทำปุ๋ยเป็นรายได้ให้ปราชญ์ชุมชนฐานละ 600 บาท มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนจำนวน 10,000 บาท สรุปเป็นตารางรายได้ที่เกิดขึ้นจริงใน 1 ไร่ ตลอดระยะเวลา 1 ปี ดังนี้

พื้นที่ 1 ไร่ (100%)	รายเดือน	รายปี
ส่วนแรก 30 เพอร์เซ็นต์ เป็นที่อบรมดูงาน จำหน่ายสินค้า	15,000	180,000
ส่วนที่สอง 30 เพอร์เซ็นต์ เป็นที่เพาะปลูกทางการเกษตร	7,500	90,000
ส่วนที่สาม 30 เพอร์เซ็นต์ เป็นที่เลี้ยงสัตว์	7,500	90,000
ส่วนที่สี่ 5 เพอร์เซ็นต์ เป็นร่องน้ำสำหรับกักเก็บน้ำ	ไม่มีรายได้	ไม่มีรายได้
ส่วนที่ห้า 5 เพอร์เซ็นต์ ใช้สำหรับเป็นฐานเรียนรู้ ค่าวิทยากรประจำฐานของปราชญ์ท้องถิ่น(วิทยากรชาวบ้าน)	10,000	120,000
	รายได้รวมตลอดปี	360,000
	หักค่าใช้จ่าย	160,000
	รายได้รวมสุทธิ	200,000

ภาพที่ 5.9 ตารางรายได้ที่เกิดขึ้นจริงใน 1 ไร่ ตลอดระยะเวลา 1 ปีของลุงสุศล สุขเกษม

ที่มา: ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2564)

4) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ

1 ไร่สองแสนพอเพียง มีปัจจัยแห่งความสำเร็จ 7 ประการ ได้แก่

- 4.1) คิดแล้วทำ
- 4.2) ไม่ทำเป็นกะ
- 4.3) วิจัยชาวบ้าน
- 4.4) ผู้นำทางความคิด สร้างแนวคิดใหม่ให้สังคม
- 4.5) กัดไม่ปล่อย
- 4.6) แสวงหาความรู้
- 4.7) อุทิศการณ์แห่งความพอเพียง

ข้อคิดจากพี่สุข สุขเกษม: “ถึงแม้ความรู้เราจะน้อยนิด สามารถพิชิตความยากจน หากดำรงตนตามหลักปรัชญา ของ เศรษฐกิจพอเพียง”

ภาพที่ 5.10 หนึ่งไร่สองแสนพอเพียง

ที่มา: ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2564)

5.2.4 วิธีการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” (1 วิธีการ)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ได้นำบทสัมภาษณ์ที่เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ ตามรอยพระยุคลบาทของ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ไว้ในงานเขียน เรื่อง “การทรงงานพัฒนาประเทศ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ได้อธิบายได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งผู้เขียนสรุปว่านี่คือ “วิธีการการพัฒนา” (1 วิธีการ) อยู่ในรายงานบทสัมภาษณ์มีรายละเอียดว่า “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ไว้ว่า “พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) พระองค์ทรงใช้หลัก “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” นั่นคือก่อนจะทำอะไรต้องมีความเข้าใจเสียก่อน เข้าใจภูมิประเทศ เข้าใจผู้คนในหลากหลายปัญหาทั้งทางด้านกายภาพ ด้านจารีตประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น และระหว่างการดำเนินการนั้น จะต้องทำให้ผู้ที่เราจะไปทำงานกับเขาหรือทำงานให้เขานั้น “เข้าใจ” เราด้วย เพราะถ้าเราเข้าใจเขาแต่ฝ่ายเดียว โดยที่เขาไม่เข้าใจเราประโยชน์คงจะไม่เกิดขึ้นตามที่เรามุ่งหวังไว้ ส่วนคำว่า “เข้าถึง” ก็เช่นกัน เมื่อรู้ปัญหาแล้ว เข้าใจแล้ว ก็ต้องเข้าถึงเพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติให้ได้ และเมื่อเข้าถึงแล้วจะต้องทำอย่างไรก็ตาม ให้เขาอยากเข้าถึงเราด้วย ดังนั้น จะเห็นว่าเป็นการสื่อสารสองทาง ทั้งไปและกลับถ้าสามารถทำสองประการแรกได้สำเร็จ เรื่อง “การพัฒนา” จะลงเอยได้อย่างดีเพราะเมื่อต่างฝ่ายต่างเข้าใจกัน ต่างฝ่ายอยากเข้าถึงกันแล้ว การพัฒนาจะเป็นการตกลงร่วมกันทั้งสองฝ่ายทั้งผู้ให้และผู้รับ”

นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการออนไลน์ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2560 ได้กล่าวถึงวิธีการแห่งศาสตร์พระราชามาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน อธิบายบทความเรื่อง เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา : วิธีการแห่งศาสตร์พระราชามาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ไว้ว่า จุดเริ่มของคำว่า “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” อยู่ที่พื้นที่พรุแหมแหม อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี มีเนื้อที่ประมาณ 11,000 ไร่ เป็นพื้นที่พรุเสื่อมโทรม มีน้ำท่วมขังเกือบตลอดทั้งปี ใช้ประโยชน์ไม่ได้ ถูกปล่อยรกร้างมานาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จพระราชดำเนิน ได้ทรงศึกษาแผนที่ ศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ หลังจากนั้นได้ทรงสนทนากับวาเด็ง ปูเต๊ะ ซึ่งได้ตอบคำถามถวายพระองค์ ได้ให้ข้อมูลของพระองค์ โดยที่ทรงศึกษาจน เข้าใจ อย่างถ่องแท้ ทรงเยี่ยมเยียนราษฎรจนได้รับการยอมรับ และมีผู้ถวายที่ดินเพื่อเข้าร่วมโครงการพระราชดำริเรียกว่าทรงงานอย่าง เข้าถึง นำมาสู่การพัฒนา ที่ได้ผลในท้ายที่สุด ซึ่งมีใช้เกิดขึ้นจากรื่องการแก้ปัญหาความขัดแย้งของ 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้นั่นเอง ซึ่งสรุปไว้อย่างน่าสนใจดังนี้ (อานนท์ ศักดิ์วีระวิชัย, 2560)

- เข้าใจ (Understanding) นั้นประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 4 องค์ประกอบ คือ 1) การใช้ข้อมูลที่มีอยู่ (Existing data) 2) การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical data) 3) การวิเคราะห์และวิจัย (Analytics and Research) และ 4) การทดลองจนได้ผลจริง (Experiment till actionable results)
- เข้าถึง (Connecting) นั้นประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 3 องค์ประกอบ คือ 1) ระเบิดจากข้างใน (Inside-out blasting) 2) เข้าใจกลุ่มเป้าหมาย (Understand target) และ 3) สร้างปัญญา (Educate)
- พัฒนา ยึดแนวพระราชดำริในการพัฒนานั้นเมื่อทรงเข้าใจ เข้าถึง แล้วจึงพัฒนานั้นทรงมีหลักการสำคัญคือ 1) เริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-initiated) 2) พึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) และ 3) ต้นแบบเผยแพร่ความรู้ (Prototype and role model)

ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) (2559) ได้ถอดวิธีคิดเชิงออกแบบของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช “ก้าวตาม ๙” ตามแนวคิดประยุกต์จากโมเดลวิธีคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เผยแพร่โดย d.school, มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด ไว้อย่างน่าสนใจโดยการวางกรอบแนวคิดไว้ดังนี้

1. EMPATHIZE เข้าใจปัญหา เข้าถึงผู้คนและพื้นที่ “เดือดร้อนเรื่องอะไร” สิ่งที่มีจะตรัสถามเวลาเสด็จฯ เยี่ยมราษฎร แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการให้ความสำคัญกับคนในพื้นที่เป็นอันดับแรกควบคู่กับการศึกษาและทำความเข้าใจสภาพสังคมและภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ สะท้อนให้เห็นวิธีคิดแบบนักสังคมและมานุษยวิทยา

2. DEFINE ระบุความต้องการ ความเข้าใจปัญหาอย่างถ่องแท้ จะต้องทำงาน ร่วมกันความสามารถในการมองความสัมพันธ์ โดยรวม เพื่อนำไปสู่การระบุความต้องการที่แท้จริง ในขั้นตอนนี้ ทรงแสดงให้เห็นถึงวิธีคิดแบบนักวิเคราะห์และวิธีคิดเชิงระบบ

3. IDEATE หาแนวทางแก้ปัญหา เมื่อระบุโจทย์ได้อย่างแม่นยำ การคิดหาทางเลือกจึง สามารถทำได้ ด้วยวิธีคิดแบบนักวิทยาศาสตร์และ ผู้สร้างนวัตกรรมที่ไม่ปิดกั้นความเป็นไปได้ โดยมีตัวช่วยสำคัญ คือ ความรู้ในด้านต่าง ๆ และการศึกษา ค้นคว้าเพิ่มเติม ดังที่ทรงแสดงให้เห็นประจักษ์แล้วว่า หากมีปัจจัยที่เอื้ออำนวยกับความรู้อันหลากหลาย ความรู้และความ มุ่งมั่นเพียงพอ มนุษย์ก็ดัดแปรสภาพอากาศให้ฝนตกลงมาได้

4. PROTOTYPE พัฒนาต้นแบบ หนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการออกแบบ คือ การพัฒนา “ต้นแบบ” สำหรับเปลี่ยนความคิดให้ เป็นรูปเป็นร่าง ทั้งเพื่อทดสอบความคิดตั้งต้นและ เพื่อนำไปทดสอบการใช้งานจริง ในขั้นตอนนี้ต้อง อาศัยทั้งการค้นคว้าทางด้านเทคนิค และความคิด แบบไม่ยอมแพ้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นวิธีคิดแบบ นักประดิษฐ์ โดยเราจะเห็นว่าหลักสำคัญของ โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ ความเรียบง่ายและสมเหตุผล อันหมายถึงโอกาสใน การนำต้นแบบไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างไม่รู้จบนั่นเอง

5. TEST ทดสอบ เมื่อได้ต้นแบบแล้ว สิ่งสำคัญในการนำไปใช้จริงก็คือ วิธีคิดแบบนักทำนั้นหมายถึง การประยุกต์ใช้ให้ เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงในพื้นที่ ด้วยความยืดหยุ่นและหวังผลในทางปฏิบัติ บวกกับ การนำความรู้ใหม่มาปรับปรุงต้นแบบอย่างต่อเนื่อง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่แท้จริง นั่นคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนให้พึ่งพา ตนเองได้อย่างยั่งยืน

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2561) ได้อธิบายเกี่ยวกับ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” วิถีแห่งศาสตร์พระราชารูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้

“เข้าใจ” คือการทำอะไรต้องมีความเข้าใจหรือเกิดปัญญาข้อมูลพื้นฐานหรือความจริงทั้งหมดก่อน ในทุกมิติทั้งภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต การค้นหารากของปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการแสวงหาความรู้ เช่น การเข้าไปพูดคุย สร้างความคุ้นเคยคลุกคลีกับคนในพื้นที่ การวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลอย่างรอบด้านจากคนในพื้นที่ที่ประสบปัญหาจริง และไม่ได้หมายถึงเพียงถึงการที่ข้าราชการต้องเข้าใจชาวบ้านในพื้นที่เท่านั้น แต่หมายรวมถึงข้าราชการผู้ปฏิบัติต้องทำให้บรรดาชาวบ้านในพื้นที่เข้าใจข้าราชการผู้ปฏิบัติ เข้าใจการทำงาน เข้าใจประโยชน์โน้มน้าวผล ข้อดีข้อเสียในฐานะผู้รับผลกระทบ ผู้รับบริการและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

“เข้าถึง” เป็นเรื่องการสื่อสารและสร้างการมีส่วนร่วม โดยมุ่งสื่อสารสร้างความเข้าใจและความมั่นใจกับชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามากที่สุด โดยผู้พัฒนาจะต้องมีจิตใจหรือรู้สึกถึงปัญหา ความทุกข์ ความเจ็บปวดของคนในพื้นที่ และเกิดสำนึกร่วมฝ่าฟันปัญหาต่าง ๆ ไปด้วยกัน โดยยึดมั่นในความจริงที่ว่าไม่ว่ามนุษย์ จะแตกต่างกันทางเชื้อชาติ สีผิว ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม แต่เราทุกคนเป็นมนุษย์เหมือนกัน นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติต้องเข้าถึง “ใจ” คือ อยู่ในใจของชาวบ้านในพื้นที่อย่างประทับใจในความถูกต้องดีงาม ปฏิสัมพันธ์เป็นไปอย่างเหมาะสม ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และจารีตประเพณี บนพื้นฐานของการให้เกียรติและให้อภัยซึ่งกันและกัน เป็นขั้นตอนที่ต้องใช้เทคนิควิธีที่แยบยล หากมีปัญหาอุปสรรคที่พร้อมที่จะร่วมมือแก้ไข ไม่ใช่หลีกเลี่ยงหรือปล่อยให้ เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ร่วมงาน

“พัฒนา” คือการใช้ทักษะการบริหารจัดการที่สามารถรวมปัจจัยต่าง ๆ เช่น ทูคน คน องค์ความรู้ เทคโนโลยี ศาสนา วัฒนธรรม มาช่วยพัฒนาคน สังคม และประเทศให้ดีขึ้นเจริญขึ้น การพัฒนาที่ถูกต้องจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจที่ถูกต้องเป็นพื้นฐาน และมีการเข้าถึงเป็นพลังขับเคลื่อน ทำให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และไม่ได้จำกัดเพียงการพัฒนาวัตถุหรือการทำให้เกิดบริโภคนิยม แต่ต้องเป็นการพัฒนาให้เหมาะสมกับบริบทและความต้องการอย่างแท้จริง ด้วยการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเสริมสร้างทำให้เจริญ หรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปในทางที่ดีขึ้น ด้วยมาตรการที่ถูกต้องตามหลักวิชา ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อให้ผลของการพัฒนาที่ทำนั้นเกิดประโยชน์สูงสุด และจะละเลยสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การพัฒนา “จิตใจ” ของทั้งข้าราชการและชาวบ้านไม่ได้

ผู้เขียนจึงสรุปได้ว่า วิธีการ ที่สะท้อนหลักการทรงงานในการพัฒนาตามแนวการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9) เป็นกระบวนการวิธีที่ง่ายใช้ปฏิบัติให้ทุกคนเป็นกรอบการปฏิบัติงานของนักพัฒนา ข้าราชการที่จริงจังในการพัฒนากับประชาชนมิใช่ทำเพียงเพราะหน้าที่ แต่ทำด้วยความตั้งใจและหัวใจเพื่อคนส่วนใหญ่เพื่อคนส่วนรวม ดังนั้นวิศวกรสังคมครั้งปรารถนาจะลงมือทำสิ่งใดโครงการใด ในพื้นที่ใด จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” โดยคำว่า “เข้าใจ” ในภูมิสังคมของคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ทูนทั้งปวงในพื้นที่ “เข้าถึง” วิถีชีวิตของคน ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น ความต้องการอย่างแท้จริงของประชาชน องค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา และ “พัฒนา” แบบมีส่วนร่วมกับคน ชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืน ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความสุข สังคมมีความร่มเย็น ประเทศมีความสันติสุข มีอนาคตใหม่ให้กับลูกหลานสืบสาน รักษา ต่อยอดสืบไป

5.3 ศาสตร์พระราชา: จากนภาพผ่านภูผาสู่มหานที

มูลนิธิชัยพัฒนา (2564) และสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร) (2564) ได้อธิบายข้อมูลเกี่ยวกับผังภาพ “จากนภาพผ่านภูผาสู่มหานที” ไว้อย่างน่าสนใจเป็นการอธิบายภาพรวมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกี่ยวเอื้อเกื้อกูลกันด้วย “น้ำ” ซึ่งคำว่า “จากนภาพ ผ่านภูผา สู่มหานที” องค์กรความรู้ด้านการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ นับตั้งแต่ทรงขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ในปี พ.ศ. 2489 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงให้ความสนพระราชหฤทัยในงานด้านการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะงานด้านเกษตรกรรม เนื่องจากเป็นอาชีพหลักของคนไทย ตลอด 70 ปีแห่งรัชสมัย ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนประชาชนในพื้นที่ถิ่นทุรกันดารทั่วประเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อช่วยแก้ปัญหาการทำกิน ให้คนยากไร้ได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ก่อให้เกิดองค์ความรู้ด้านการพัฒนาตามแนวพระราชดำริที่หลากหลาย เป็นมรดกอันล้ำค่าต่อลูกหลานไทยอย่างหาที่เปรียบมิได้ ภายในเล่มมีเนื้อหาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเกี่ยวกับฝนหลวง ป่าไม้ ฝายชะลอความชุ่มชื้น อ่างเก็บน้ำ หญ้าแฝก เขื่อนเกษตรทฤษฎีใหม่ แก้มลิง คันกั้นน้ำ ทางผ่านน้ำ กังหันน้ำชัยพัฒนา คลองลัดโพธิ์ ป่าชายเลน” ซึ่งมีการรวบรวมเผยแพร่ผ่านช่องทางของมูลนิธิชัยพัฒนาเป็นผังภาพดังนี้

ภาพที่ 5.11 จากนภาพ ผ่านภูผา สู่มหานที

ที่มา: มูลนิธิชัยพัฒนา (2564)

โดยคำว่า “จากนภา ผ่านภูผา สู่มหานคร” มีโครงการที่สรุปไว้ตามที่มูลนิธิชัยพัฒนาได้อธิบายไว้ดังนี้

จากนภา

ฝนหลวง: เกิดขึ้นเมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทรงสังเกตเห็นว่ามีเขมปริมาณมากแต่ไม่สามารถรวมตัวก่อเป็นฝนได้เป็นสาเหตุของฝนทิ้งช่วงจนเกิดความแห้งแล้ง จึงได้พระราชทานแนวคิดในการทำฝนหลวง และทรงทุ่มเทใช้เวลาถึง 14 ปี ในการค้นคว้า วิจัย และทดลอง จนเกิดความสำเร็จในปี 2512 ช่วยให้ประเทศชาติรอดพ้น วิกฤติภัยแล้งมาได้จนถึงปัจจุบัน

ผ่านภูผา: แนวพระราชดำริด้านป่าไม้

- ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ปล่อยให้ฟื้นที่ป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไร ป่าจะเจริญเติบโตเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องปลูก

- ปลูกป่าในที่สูง ใช้ไม้จำพวกที่มีเมล็ดขึ้นไปปลูกบนยอดสูง เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ดก็จะลอยตกลงมาแล้วงอกเองในที่ต่ำต่อไป เป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ

- การปลูกป่าทดแทน จะต้องทำอย่างมีแผนโดยการดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาชาวเขา โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทาน และฝ่ายเกษตร ต้องร่วมมือกันวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง

- ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ปลูกป่า 3 อย่าง คือ ป่าไม้ใช้สอย ได้แก่ ไม้โตเร็วสำหรับใช้ในครัวเรือน ป่าไม้กินได้ คือ ไม้ผล และป่าไม้เศรษฐกิจ คือ ไม้ที่ปลูกไว้ขาย และได้ประโยชน์อย่างอื่นที่ 4 คือ ช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ

- ป่าเปียก ทฤษฎีการฟื้นฟูป่าไม้โดยสร้างแนวส่งน้ำหรือแนวพืชอุ้มน้ำเพื่อให้ดินเกิดความชุ่มชื้นให้ป่าเขียวสดจึงช่วยลดปัญหาไฟป่า

- ภูเขาป่า ทฤษฎีการฟื้นฟูป่าโดยการส่งน้ำขึ้นไปยังจุดที่สูงที่สุดและกระจายน้ำให้หล่อเลี้ยงกล้าไม้ก่อนที่ปลูกทดแทนไว้ให้เติบโตเป็นภูเขาป่าที่สมบูรณ์

ผ่านป่า มาฝาย ไปเขื่อน เชื่อมอ่างเก็บน้ำ ทำแก้มลิงแก้น้ำท่วม

ฝาย: ในหลวง รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระราชดำริในปี พ.ศ.2521 โดยสร้างฝายจากวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น เช่น หิน กรวด ไม้ไผ่ขวางกั้นลำธารหรือทางเดินของน้ำที่เป็นต้นน้ำหรือมีความลาดชันสูงจะช่วยชะลอการไหลของน้ำให้ช้าลง เป็นหนทางแห่งการฟื้นฟูป่า หยุดไฟป่าสร้างความสมดุลให้ระบบนิเวศ และเป็นแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภค บริโภค รวมถึงการเกษตรถือเป็นวิธีที่ดี ง่าย และเหมาะสม ในการดูแลและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

เขื่อน: พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงให้ความสนพระราชหฤทัยในการชลประทานหรือการพัฒนาแหล่งน้ำเป็นอย่างมาก เพราะทรงตระหนักดีว่า “น้ำคือชีวิต” การสร้างเขื่อนในพื้นที่ที่เหมาะสมไม่เพียงแต่จะช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำซึ่งอำนวยประโยชน์ต่อพื้นที่เพาะปลูก ยังสามารถบรรเทาอุทกภัยหรือปัญหาน้ำท่วมได้อีกด้วย

อ่างเก็บน้ำ: อ่างเก็บน้ำ เป็นแหล่งน้ำผิวดินประเภทหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พระราชทานพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในท้องถิ่นทุรกันดารและแห้งแล้ง ให้ราษฎรได้มีน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค และเพื่อใช้ในการเกษตร ซึ่งอ่างเก็บน้ำสามารถเก็บรักษาน้ำที่มีตามธรรมชาติในฤดูฝนไว้ให้เพียงพอใช้ได้ตลอดทั้งปี

แก้มลิง: แนวพระราชดำริของในหลวง รัชกาลที่ 9 ทรงตระหนักถึงความรุนแรงของน้ำท่วมที่เกิดขึ้นใน กรุงเทพมหานคร เมื่อปี พ.ศ.2538 โดยให้จัดหาสถานที่เก็บกักน้ำตามจุดต่างๆ เพื่อรองรับน้ำฝนไว้ชั่วคราว เมื่อถึงเวลาที่คลองพอจะระบายน้ำได้จึงค่อยระบายน้ำจากส่วนที่กักเก็บไว้ออกไป จึงสามารถช่วยลดปัญหาน้ำท่วม โดยทรงได้แนวคิดจากการที่ลิงอมกล้วยไว้ในกระพุ้งแก้มครวละมาก ๆ จากนั้นจะค่อย ๆ นำออกมาเคี้ยวและกลืนกินภายหลัง

แก้ปัญหาน้ำเสีย

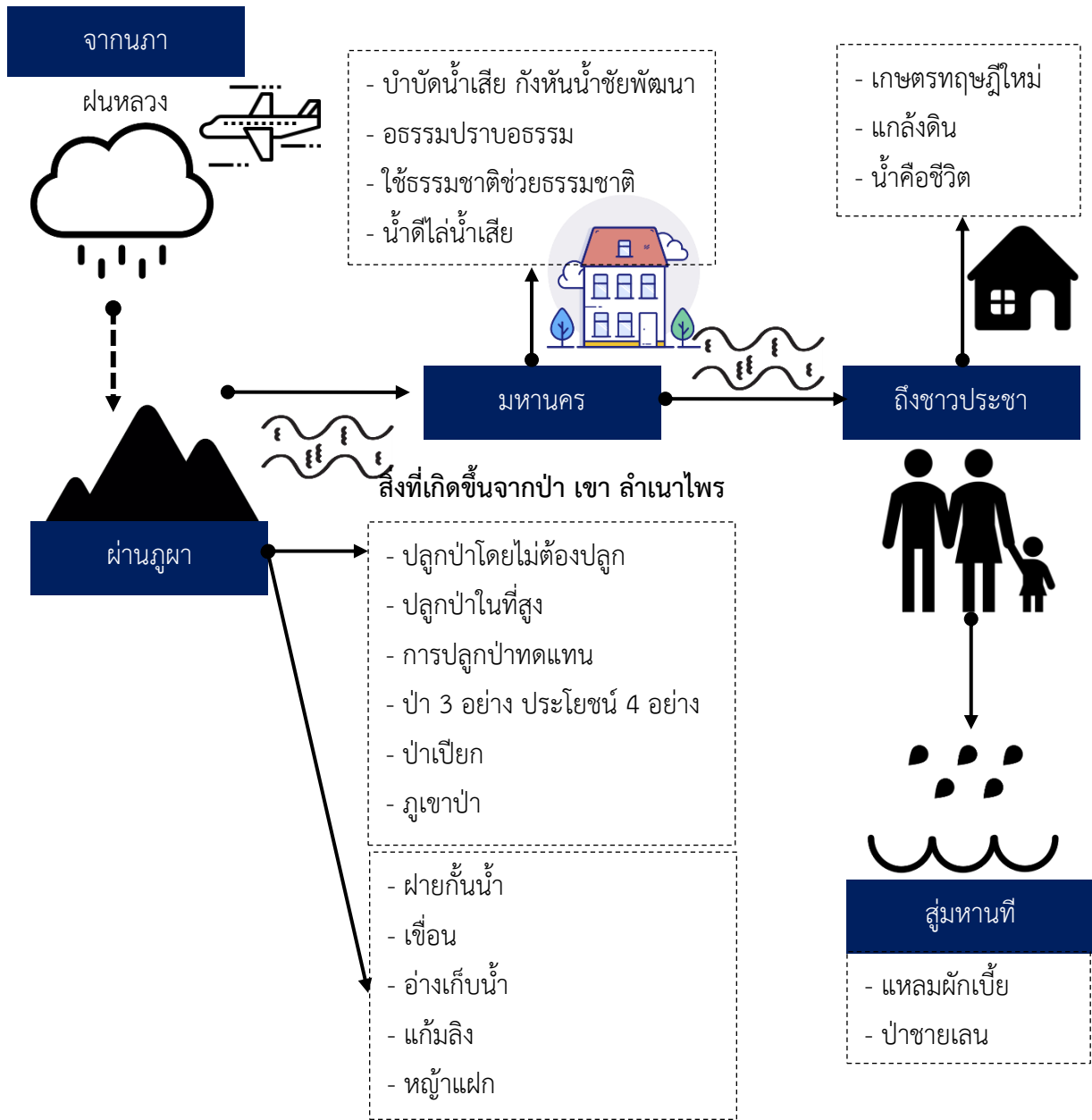
กักหน้ำน้ำเสียพัฒนา: สิ่งประดิษฐ์ของในหลวง รัชกาลที่ 9 เพื่อบำบัดน้ำเสียด้วยการเติมออกซิเจนลงไป ในน้ำสามารถแก้ไข ความเสื่อมโทรมของสภาพน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้รับการจดสิทธิบัตรใน พระปรมาภิไธย ของพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของไทยและครั้งแรกของโลก ปัจจุบันกักหน้ำน้ำเสียพัฒนาได้มีการติดตั้ง ไม่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่ได้มีการขนานไปใช้งานในประเทศเบลเยียม อินเดีย และอังกฤษด้วย

น้ำดีไล่น้ำเสีย: แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในการใช้น้ำคุณภาพดี มาช่วยบรรเทาน้ำ เน่าเสีย โดยให้น้ำดีผลักดันน้ำเน่าเสียออกไปและช่วยให้น้ำเน่าเสียมีสภาพเจือจางลง โดยใช้ หลักการตามธรรมชาติแห่งแรงโน้มถ่วงโลก (Gravity Flow) ควบคู่กับการบริหารจัดการ ทั้งนี้โดยรับน้ำจาก แม่น้ำ เจ้าพระยาหรือจากแหล่งน้ำภายนอกส่งไปตามคลองต่างๆ ซึ่งกระแส น้ำจะไหลแผ่กระจายขยายไป ตามคลองซอยที่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาอีกด้านหนึ่ง เมื่อน้ำสามารถไหลเวียนไปตามลำคลองได้ตลอด ย่อมสามารถเจือจางน้ำเน่าเสียและชักพาสิ่งโสโครกออกไป เป็นวิธีการช่วยบรรเทาน้ำเน่าเสียในคลอง ต่าง ๆ ในช่วงฤดูแล้งได้เป็นอย่างดี

แหลมผักเบี้ย: พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสียของชุมชนเมือง โดยทรงให้ศึกษาทดลองด้วยวิถีธรรมชาติ ณ โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนา สิ่งแวดล้อมแหลมผักเบี้ยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี โดยดำเนินการทั้งการแก้ปัญหาน้ำเน่าเสีย และการกำจัดขยะ ด้วย 4 ระบบ คือ ระบบบ่อบำบัดน้ำเสีย ระบบพืชและหญ้ากรองน้ำเสีย ระบบพื้นที่ชุ่มน้ำเทียม และระบบแปลงพืชป่าชายเลน ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาด้วยวิถีธรรมชาติช่วยธรรมชาติ สร้างสมดุลให้เกิดแก่ระบบนิเวศ มีการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ป่าชายเลน สัตว์น้ำ และนกนานาชนิด

ป่าชายเลน: ที่ผ่านมามีป่าชายเลนได้ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานพระราชดำริให้หาวิธีอนุรักษ์และขยายพันธุ์โดยเฉพาะต้นโกงกางเพื่อเพิ่มปริมาณพื้นที่ป่าชายเลนให้มากขึ้น เนื่องจากป่าชายเลนมีความสำคัญต่อระบบนิเวศบริเวณชายฝั่ง ถือเป็นถิ่นกำเนิดและเป็นที่เจริญเติบโตของพันธุ์พืชและสัตว์น้ำนานาชนิด ปัจจุบันหลายหน่วยงานได้ร่วมมือกันเพื่อสร้างพื้นที่ป่าชายเลนให้มีความอุดมสมบูรณ์ตามแนวพระราชดำริเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

ข้อมูลดังกล่าวทำให้ผู้เชี่ยวชาญวิเคราะห์คำว่า “จากนภา ผ่านภูผา สู่มหานที” เป็นบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ จากแหล่งกำเนิดน้ำจากนภา เริ่มต้นน้ำผ่านภูผา นครา สู่มหานที ซึ่งจุดเชื่อมโยงกัน คือ น้ำ และน้ำเป็นกลไก สร้างกิจกรรมบำรุง เก็บรักษา แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบของสายน้ำแห่งชีวิต ซึ่งผู้เชี่ยวชาญทำเป็นผังภาพ ดังนี้

ภาพที่ 5.12 ผังภาพประยุกต์: จากนภา ผ่านภูผา มหานคร ถึงชาวประชา สู่มหานครที่ (ปรับเพื่อเชื่อมเมืองและคน)

5.4 โมเดล: โคนง นา: ป่า น้ำ ข้าว

โคนง นา มิใช่ใช้ศาสตร์พระราชามาแต่เป็นการต่อยอดใช้ของปราชญ์ชาวบ้านแต่มีรากเหง้าต้นแบบแนวคิดจากศาสตร์พระราชามา เปรียบเทียบว่า ลูกศิษย์เรียนศาสตร์ของครูจบแล้วนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทของตนเองกลายเป็นต้นแบบใหม่ที่ต่อยอดจากศาสตร์ของครูนั่นเอง

การเริ่มต้นแนวคิดที่ผู้เขียนเคยได้ศึกษาเกี่ยวกับ โคนง นา เกิดขึ้นที่มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ โดยอาจารย์ยักษ์ (ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร) ได้อธิบายในประเด็นที่น่าสนใจว่า จากศาสตร์พระราชามาสู่ โคนง นา โมเดล ซึ่ง โคนง นา โมเดล คือ นวัตกรรมจัดการน้ำ จัดการพื้นที่เพื่อรับมือทั้งภัยแล้ง และน้ำท่วม หากพื้นที่มีนา ให้ทำคันนาสูง 1 เมตร เพื่อให้สามารถเป็นที่เก็บน้ำได้ ขุดหนองให้มีความคดโค้ง มีความลึก ความตื้นเลียนแบบธรรมชาติ เพื่อให้ปลาสามารถวางไข่ได้ พืชน้ำสามารถเติบโต และช่วยกักเก็บน้ำไว้ในหน้าแล้ง ส่วนโคกมาจากดินที่ขุดทำหนองใช้สำหรับ ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ให้รากพืชช่วยเก็บน้ำได้อีกทางหนึ่ง (มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ, 2558; ณิชำพัฒน์ เพิ่มทองอินทร์, 2564) “โคนงนาโมเดล” เป็น “หลุมขนมครก เก็บกักน้ำ” เหมาะสำหรับสภาพพื้นที่ลุ่ม พื้นที่ที่จะออกแบบ จะเน้นการเก็บน้ำเพื่อใช้สอยจากน้ำฝนที่ตกในพื้นที่เป็นหลัก และถ้ามีน้ำจากระบบชลประทานหรือแหล่งน้ำ ตามธรรมชาติ (แม่น้ำ ลาคลอง) เป็นส่วนเสริม จะยังทำให้พื้นที่มีหลักประกันด้านน้ำใช้ ส่วนพื้นที่ที่ไม่มีส่วนเสริมดังกล่าวการวางแผนเพื่อบริหารการใช้น้ำอย่างยั่งยืนจึงเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง โดยโคนงนาโมเดล จะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ โคนง และ นา (สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์, 2563)

“โคนง นา” เป็นโมเดลต้นแบบที่สถาบันเศรษฐกิจพอเพียงและมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาตินี้แนะนำให้พระราชดำริส ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ดำเนินการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้บริหารจัดการน้ำและพื้นที่การเกษตร ผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้านได้อย่างสอดคล้องกันโดยแบ่งพื้นที่ เป็นสัดส่วน 30:30:30:10 ดังนี้ (ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ. (NECTECH), 2560)

(1) 30% สำหรับแหล่งน้ำ โดยการขุดบ่อทำหนองและคลองไส้ไก่
(2) 30% สำหรับทำนา ปลูกข้าว
(3) 30% สำหรับทำโคกหรือป่า ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ก็คือปลูกไม้ใช้สอย ไม้กินได้และไม้เศรษฐกิจ เพื่อให้ได้ประโยชน์ คือ มีกิน คือ มีผัก มีอาหารไว้กิน มีอยู่ คือ สามารถตัดไม้ไปสร้างบ้าน ทำที่อยู่ได้ มีใช้ คือ มีไว้ใช้สอยในครัวเรือน ใช้เป็นยาและสมุนไพร ใช้เป็นฟืน เป็นเครื่องมือใช้สอยในบ้าน มีความสมบูรณ์และความร่มเย็น

(4) 10% สำหรับที่อยู่อาศัย และเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ ปลา วัว และควาย เป็นต้น ทุกอย่างทั้งหมดนี้อยู่ร่วมกันบูรณาการเป็นวรรณเกษตร ทางมูลนิธิฯ ได้อธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจแนวคิดนี้ได้ง่าย ๆ โดยเรียกว่า “โคนง นา”

การออกแบบพื้นที่ด้วยภูมิสังคม

โคก หนอง นา โมเดลการออกแบบพื้นที่ที่จะต้องคำนึงถึง "ภูมิสังคม"

ภาวะภูมิสังคม ถือเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญของการออกแบบพื้นที่ ภูมิ คือ สภาพทางกายภาพ เช่น สภาพดิน น้ำ ลม สังคม คือ วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่อยู่ในพื้นที่นั้น ซึ่งในการออกแบบ จะให้ความสำคัญกับ "สังคม" มากกว่า "ภูมิ" คือต้องออกแบบตามสังคมและวัฒนธรรมของคนที่อยู่ แม้ว่า ภูมิประเทศจะเหมือนกันก็ตาม หากสังคมต่างกันการออกแบบก็จะต่างกันโดยสิ้นเชิง

การกักเก็บน้ำด้วยโคก หนอง นา โมเดล

น้ำฝนอาจไร้ค่าและอาจสร้างปัญหาในยามที่มีมากเกินไป แต่หากฝนทิ้งช่วง น้ำเพียงน้อยนิดก็มีคุณค่า มหาศาล ความไม่สมดุลนี้สามารถแก้ไขได้ด้วยการ "เก็บน้ำ" ในตอนนี้จะเล่าถึงวิธีการกักเก็บน้ำไว้ในพื้นที่ ซึ่งมี 3 วิธี ดังต่อไปนี้

(1) เก็บน้ำไว้ในหนอง: การขุดหนองจะต้องขุดให้คดโค้ง และมีระดับตื้นลึกแตกต่างกันไปในแต่ละจุด ก่อนขุดต้องมีการคำนวณปริมาตรน้ำที่สามารถเก็บได้ในหนองเพื่อให้พอใช้งาน

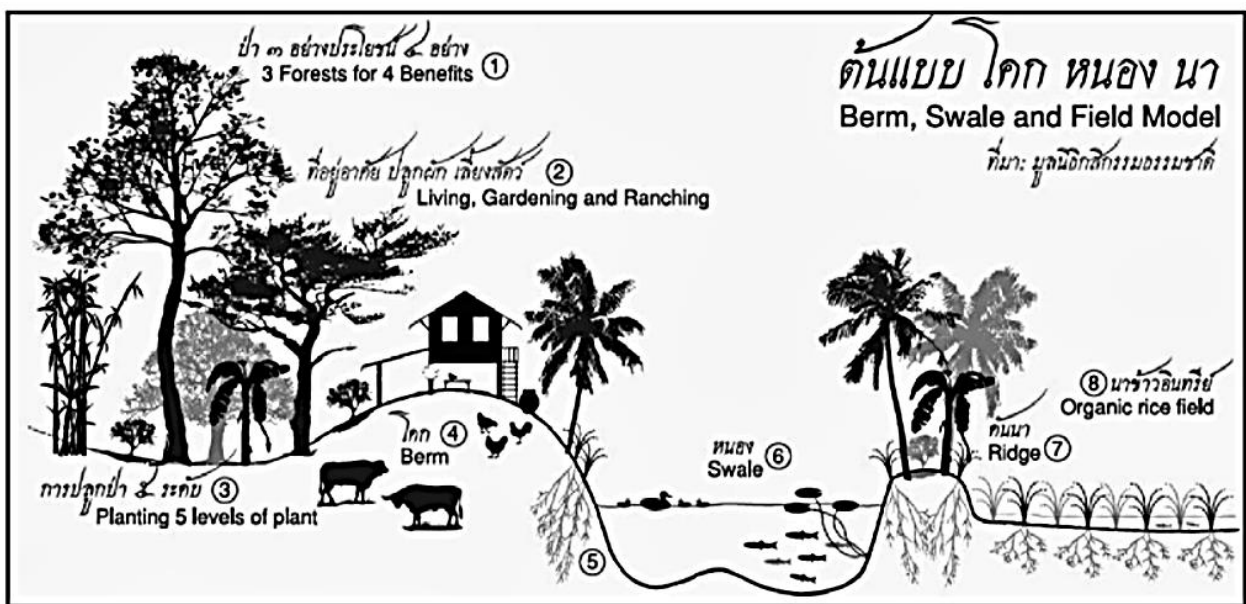
(2) เก็บน้ำไว้บนโคก: ทำได้โดยการปลูกป่าและเก็บในระบบรากของต้นไม้ที่ปลูกไว้ 5 ระดับ ได้แก่ ไม้ระดับสูง ไม้ชั้นกลาง ไม้ชั้นเตี้ย ไม้เรี่ยดิน และไม้หัวใต้ดิน ไม้แต่ละระดับควรมีอย่างน้อยไม่น้อยกว่า 21 ชนิด เพื่อสร้างความหลากหลายของระบบราก เมื่อฝนตกลงมาระบบรากจะช่วยอุ้มน้ำไว้ในดิน

(3) เก็บไว้ในนา: ยกคันนาให้สูงและกว้าง สามารถเก็บน้ำไว้ใช้ในช่วงฝนทิ้งช่วง นอกจากนี้เรายังสามารถปลูกพืชผักไว้บนคันนาได้อีกด้วย

สยามรัฐออนไลน์ (2564) ได้อธิบายถึง บทบาทกรมการพัฒนาชุมชนในการขับเคลื่อนโครงการโคกหนองนา เพื่อรองรับกลุ่มนักโทษเด็ดขาดที่คาดว่าจะได้รับพระราชทานอภัยโทษ ตามพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พ.ศ. 2563 และจะพ้นโทษในปี 2563 จำนวน 39,084 ราย ในเรือนจำ 137 แห่ง ตามหนังสือกรมการพัฒนาชุมชน ด่วนที่สุด ที่ มท 0409.2/ว 2251 ลงวันที่ 1 ตุลาคม 2563 เรื่อง การประสานความร่วมมือโครงการ "โคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง กรมราชทัณฑ์" และ MOU บันทึกข้อตกลงความร่วมมือระหว่างกรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม วันศุกร์ที่ 11 กันยายน 2563 ระหว่าง กรมการพัฒนาชุมชน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน กรมการจัดหางาน กรมการปกครอง กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรมที่ดินและกรมความร่วมมือระหว่างประเทศ ตามแผนบูรณาการให้ความช่วยเหลือผู้พ้นโทษที่ผ่านการอบรม โครงการพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว "โคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง กรมราชทัณฑ์" นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายเพิ่มคือ กลุ่มเป้าหมาย: เกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ ผู้ว่างงาน กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ ในช่วงวิกฤติการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID - 19) จำนวน 9,188 คน แยกการจ้างงานเป็น (1) จ้างงานในพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Community Lab Model for quality of Life: [CLM) ระดับตำบล จำนวน 337 ตำบล ๆ ละ 10 คน รวม 3,370 คน และ(2) จ้างงานในพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Household Lab Model for quality of Life: HLM) ระดับครัวเรือน จำนวน 2,909 ตำบล ๆ ละ 2 คน รวม 5,818 คน งบประมาณ: 992,304,000 บาท

โคก หนอง นา โมเดล เป็นการสร้างความมั่นคง ในแหล่งทำกินด้านการเกษตร เลี้ยงสัตว์ สู้ภัยแล้ง ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ให้หันกลับมา อุดมสมบูรณ์ โดยปรับปรุงพื้นที่รองรับ ฝนธรรมชาติ และการเชื่อมโยง วงจรชีวิต พืช สัตว์ ให้เดินทางร่วมกันได้

พงศ์พิชญ์ ยอดยิ่ง (2564) ได้อธิบายเกี่ยวกับโคกหนองนาไว้ว่า การทำเกษตรกรรมที่มุ่งความยั่งยืน โดยหวังพึ่งความช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียวเป็นไปไม่ได้ยาก การพัฒนาระบบกสิกรรมด้วยศาสตร์ พระราชา โดยใช้หลักโคก หนอง นา โมเดล เป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ เกษตรกรรมโดยจัดสรรพื้นที่เพื่อเก็บน้ำใน (1) โคก คือการเก็บน้ำซับในดินบนที่สูงปกคลุมด้วยป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง (2) หนอง คือการเก็บน้ำไว้ในที่ต่ำ และ (3) นา คือการเก็บน้ำในนาโดยทำคันนาให้สูงและ กว้างขึ้น

ภาพที่ 5.13 ต้นแบบ โคก หนอง นา โมเดล

ที่มา: มูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ (2562 จาก พงศ์พิชญ์ ยอดยิ่ง, 2564)

“โคกหนองนา โมเดล” จากแนวคิดของ วิวัฒน์ ศัลยกำธร ได้อธิบายหลักของแนวคิดนี้ไว้ใน หนังสือ *Garden & Farm Vol.12 อยู่อย่างเพียงพอด้วยเศรษฐกิจพอเพียง* (Garden & Farm, 2564) ซึ่งเรื่อง ถูกเขียนขึ้นโดย วาสนา พลายน้อย ได้สรุปใจความสำคัญว่า สิ่งสำคัญคือต้องศึกษาหลักการให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เสียก่อน ต้องเตรียมความพร้อมทั้งความรู้ซึ่งไม่ใช่แค่อ่านจากตำรา ต้องค่อย ๆ ฝึกปฏิบัติจนชำนาญ รวมถึงการ ฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง ขยัน อดทน และมีความเพียรเพื่อไม่ให้เราก้าวพลาดจะทำให้เสียเวลาและงบประมาณ ที่สำคัญคือ ความตั้งใจ โดยเริ่มจาก โคกหนองนา โมเดล ซึ่งจะต้อง (1) บริหารจัดการพื้นที่ (2) บริหารจัดการน้ำ (3) ปลูกข้าวในนาและพืชผักสมุนไพรบนคันนา และ (4) ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง บันไดสู่ 4 พ (พอกิน พออยู่ พอใช้ พอร่มเย็น)

วิธีการออกแบบ “โคกหนองนาโมเดล” (ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์ที่ 11 สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์, 2563) มีรายละเอียดดังนี้

(1) นาที่ดินของเกษตรกรมาแปลงหน่วยจากตารางวาเป็นตารางเมตร (1 ตารางวาเท่ากับ 4 ตารางเมตร) (พื้นที่ 1 ไร่ หรือ 400 ตารางวา เท่ากับ 1,600 ตารางเมตร) เช่น มีที่ดิน 5 ไร่ เท่ากับ $5 \times 1,600 = 8,000$ ตารางเมตร

(2) คำนวณปริมาณน้ำฝนที่ตกในพื้นที่ (ต้องเก็บน้ำให้ได้ 100%) ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีของพื้นที่นั้น ๆ (ม.ม.) \times พื้นที่ดิน (ตร.ม.) เช่น พื้นที่นั้นมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปี = 1,200 ม.ม. ปริมาณน้ำฝนต่อปีเท่ากับ $1.20 \times 8,000 = 9,600$ ลบ.ม.

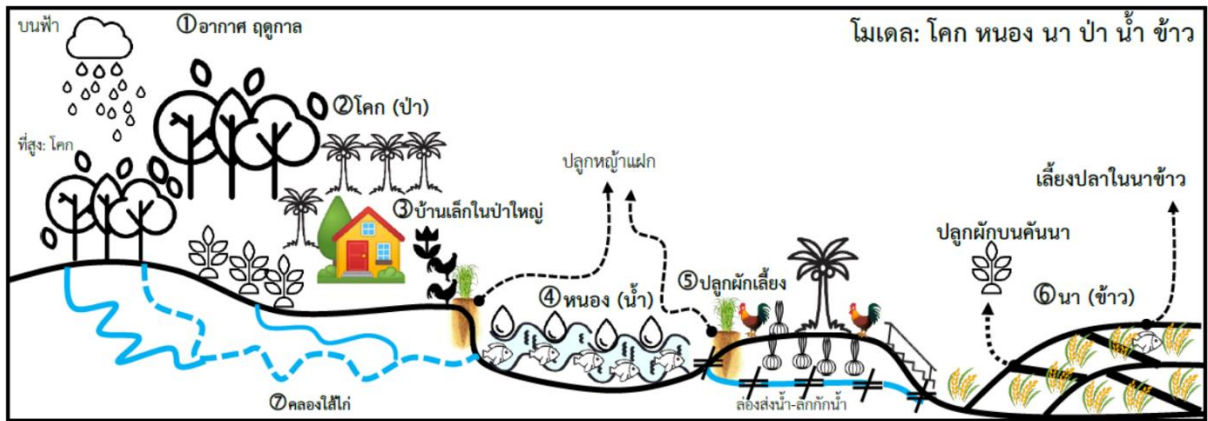
(3) คำนวณขนาดของหนองน้ำเพื่อเก็บน้ำฝน ใน 1 ปีมีวันที่ฝนไม่ตก 300 วัน โดยน้ำจะระเหยอย่างน้อยวันละ 1.25 ซม.(เดิมใช้ 1.0 ซม.) น้ำจะระเหยไปต่อปีเท่ากับ $1.25 \times 300 = 3.75$ ม. ต้องขุดหนองลึกกว่า $3 + 3.75 = 6.75$ ม. หนองน้ำเก็บน้ำ 9,600 ลบ.ม. จะมีขนาดเท่ากับ $40(\text{กว้าง}) \times 35.6(\text{ยาว}) \times 6.75(\text{ลึก}) = 9,612$ ลบ.ม. (คิดแบบความลาดชันของขอบหนองน้ำสูง) พื้นที่ใช้เป็นหนองน้ำเท่ากับ $40 \times 35.6 = 1,424$ ตร.ม. หรือ 0.89 ไร่ หรือ 3 งาน 56 ตร.วา

(4) คำนวณปริมาณดินสำหรับใช้ทำโคก ได้จากการขุดหนอง ดินจะฟูขึ้น 30% เท่ากับได้ดินทำโคก $9,612 \times 1.30 = 12,495.6$ ลบ.ม.

(5) คำนวณขนาดนา (ครอบครัวเกษตรกรมีสมาชิก 5 คน) คน 1 คนใช้ข้าวสารหุงข้าว 0.3 ก.ก./วัน ดังนั้น คน 5 คนใช้ข้าวสารเท่ากับ $5 \times 0.3 = 1.5$ ก.ก./วัน ในหนึ่งปีใช้ข้าวสารเท่ากับ $1.5 \times 365 = 547.5$ ก.ก. ข้าวสาร 1 ก.ก. ได้จากการสีข้าวเปลือก 2 ก.ก. ดังนั้นข้าวเปลือกที่ใช้ต่อปีคือ 1,095 ก.ก. โดยเฉลี่ยนา 1 ไร่ จะได้ข้าวเปลือกประมาณ 1,000 ก.ก. ดังนั้นใช้พื้นที่ทำนาเพียง 1.1 ไร่ก็พอเพียง แต่ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นก้าวน้ำควรทำนาแจกจ่าย ดังนั้นพื้นที่ทำนาควรทำ 2.0 ไร่ และจะมีข้าวเปลือกส่วนเหลือประมาณ 905 ก.ก. เพื่อแบ่งปัน

สรุป พื้นที่เหลือเป็นโคกเท่ากับ $5 - 0.89 - 2 = 2.11$ ไร่

ข้อมูลที่ได้รวบรวมจากข้างต้นผู้เขียนสรุปแนวคิด “โคก หนอง นา โมเดล” ไว้ว่า “โคก หนอง นา ป่า น้ำ ข้าว” นั้นมีนัยสำคัญของโมเดลที่ต่างเอื้อเพื่อเกื้อชีวิตซึ่งกันและกัน ความแห้งแล้งเอื้อชีวิตด้วยน้ำ คนยากจนหิวโหยเอื้อเพื่อเกื้อกูลด้วยข้าวปลาอาหาร ความมีดมของกลางคืนเกื้อกูลด้วยป่าไม้เชื้อเพลิง ดังนั้น วิศวกรสังคมควรเรียนรู้เพื่อวันหนึ่งอาจได้มีโอกาสใช้ความรู้เหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่จริงตามแรงปรารถนาโดยต้องเรียนรู้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ในวิถีคิด วิธีการสร้างองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการพื้นที่ บริหารจัดการน้ำ บริหารจัดการอาหาร บริหารจัดการบ้านเล็กในสวนป่าใหญ่ให้มีน้ำมีอาหารไว้ให้ครอบครัวอยู่ พอกิน พอใช้ พอดี พอเพียง พอर्मเย็น (6 พ) โดยผู้เขียนได้ออกแบบโมเดล “โคก หนอง นา ป่า น้ำ ข้าว” ไว้ใน 7 ระดับดังนี้

ภาพที่ 5.14 โมเดล: โคก หนอง นา ป่า น้ำ ข้าว พัฒนาตามแบบของโคก หนอง นา โมเดล ของมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ

อธิบาย:

1. ชั้นบน: อากาศ ในที่หมายเอาฤดูกาล คนที่จะทำโคกหนองนาป่า น้ำ ข้าว ต้องรู้จักฤดูกาลที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตลอด ฝนมาไม่ตรงตามฤดูกาลบางครั้งอาจตกมาเมื่อไหร่ก็ได้ ดังนั้นต้องรู้จักการดูดินฟ้าอากาศ ต้องเป็นคนรู้จักการสังเกตลมฝนให้ดี น้ำฝนจึงมีความสำคัญมาก หาวิธีการเก็บให้ดีให้มากที่สุด
2. ชั้นสูง: โคก ปลูกป่าไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่างตามแนวพระราชดำริ และปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ปลูกป่าแบบผสมรอบบ้านเป็นระดับบันไดไม้เล็ก ไม้ผล ผัก ปลูกไว้ใกล้บ้านและป่าไม้ใหญ่สูงปลูกห่างบ้านออก
3. ชั้นกลาง: เนินราบ ในพื้นที่ป่าสามารถปลูกบ้านเล็กในป่าใหญ่ได้ และปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้
4. ชั้นล่าง: บ่อน้ำ หนองน้ำเลี้ยงปลาหลากหลายชนิด
5. ชั้นราบ: เลี้ยงสัตว์เล็ก หมู เป็ด ไก่ เป็นต้น
6. ชั้นเรียบ: นาข้าว
7. ชั้นราก: ลำน้ำคลองไส้ไก่

ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ประยุกต์สู่แนวคิดโคก หนอง นา โมเดล

ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เป็นต้นแบบแนวคิด “โคก หนอง นา โมเดล” ที่ซึ่งเป็นโครงการสืบสานต่อยอดจากเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 เพื่อให้เป็นต้นแบบในการเรียนรู้และปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับภูมิสังคมและภูมินิเวศ รวมถึงการจัดทำบัญชีและการจัดหาตลาดให้กับกลุ่มเกษตรกรซึ่งดำเนินงานโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้การนำเอาแนวคิดโคก หนอง นา โมเดล ใต้งบประมาณ 4,780 ล้านบาท ซึ่งทางสภาพัฒน์ได้ลงพื้นที่ติดตามผลของโครงการซึ่งการสัมภาษณ์พิเศษ ศ.ดร.สนิท อักษรแก้ว ชี้ว่าถ้าเราสามารถทำโครงการ “1 ตำบล 1 เกษตรทฤษฎีใหม่” และโครงการ “โคก หนอง นา โมเดล” ปรากฏผลสุดท้ายเกษตรกรสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข มีเงินออมครอบครัว เจริญก้าวหน้าเหมือนกับอาชีพอื่น ๆ เมื่อนั้นแล้วภาคเกษตรของเราก็จะยั่งยืน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) ซึ่งกรมการพัฒนาชุมชนได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินโครงการนี้คือ ส่งเสริมการเรียนรู้การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์สู่การปฏิบัติรูปแบบ

โคก หนอง นา โมเดล ด้วยการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ"โคก หนอง นา โมเดล" ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงระดับตำบล และระดับครัวเรือน และเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนผ่านการสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร แรงงาน และบัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในช่วงวิกฤตการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 แนวคิดตั้งต้นเริ่มจาก "ศาสตร์พระราช" คือ องค์ความรู้ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงค้นพบถูกทดลองมาแล้วอย่างเป็นระบบมากกว่า 4,000 แห่ง และได้รับการเรียกขานว่า "ทฤษฎี" และจากทฤษฎีใหม่สู่โคก หนอง นา โมเดล ซึ่งมี 3 ระดับ ได้แก่ (1) ศาสตร์พระราช: ปรัชญา (2) ทฤษฎีบันได 9 ขั้น และ (3) การปฏิบัติ ดังนั้นคำว่า โคก หนอง นา โมเดล คือ คือ การทำเกษตรกรรมที่ถูกพัฒนาจากบรรพบุรุษ โดยการปรับเปลี่ยนจากฐาน จากดิน จากอารยธรรม จากบริบทของพื้นที่ จากวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งนำไปสู่หลักการออกแบบพื้นที่ด้วยภูมิสังคม ซึ่งทำให้สังคมสำคัญกว่า ภูมิ เพราะฉะนั้นต้องออกแบบตามคนอยู่อาศัย เมื่อการออกแบบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำ เท่ากับหลุมขนมครก 1 ถาด มีหลายหลุม และ 1 หลุม เท่ากับ 1 แปลงโคก หนอง นา โมเดล ซึ่งต้องให้ความสำคัญการออกแบบหลุมขนมครก โคก หนอง นา ต้องคำนึงถึงตัวแปรสำคัญ คือ "ดิน น้ำ ลม ไฟ และ คน" หัวใจสำคัญ คือ ความต้องการของ "คน" ออกแบบตามความต้องการและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคน ซ่อนวิถีชีวิตที่แตกต่าง ความคิดที่หลากหลาย ความเชื่อมั่นในเศรษฐกิจพอเพียง คือแนวทางที่ทำให้อยู่รอดและอยู่ได้ หากพิจารณาอย่างถี่ยวนโคกหนองนาคือพื้นที่เก็บน้ำใน 5 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 โคก : การเก็บน้ำบนโคก ระดับที่ 2 หนอง : การขุดหนองน้ำ ระดับที่ 3 นา : การเก็บน้ำในนา ระดับที่ 4 คลองไส้ไก่ : คือลำคลองเล็ก ที่คดเคี้ยวไปมาอยู่ในพื้นที่เป็นการจัดการน้ำเพื่อนำน้ำเดินทางในพื้นที่เกษตรอย่างทั่วถึง ระดับที่ 5 ฝายชะลอน้ำ : สร้างขึ้นเพื่อดักตะกอนจากคลองไส้ไก่ หรือ ทางน้ำต่าง ๆ เมื่อน้ำไปใช้ประโยชน์ที่หลากหลายแล้วจึงมีเสียงสะท้อนว่า คุณวินทา บุญปัญญา เกตรกรคนแรกของสุรินทร์ ที่ทำการเกษตรแบบโคก หนอง นา ปี 2516 เป็นคนมุ่งมั่นจริงจังแจ่มใส แต่คนในครอบครัวไม่เห็นด้วย ส่วนคุณสำเร็จ สีโกตะเพชร ชาวจังหวัดสุรินทร์เชื่อมั่นในอาชีพเกษตรกรรมว่าจะเป็อาชีพที่สร้างความมั่นคงให้ชีวิตได้ และเชื่อว่าโคก หนอง นา คือแนวคิดที่ทำให้ชาวบ้านเข้าใจและปฏิบัติตามได้ง่าย เป็นต้น (กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2563)

ชี้ให้เห็นว่า "โคก หนอง นา" เหมาะสมกับพื้นที่ที่ยังคงทำการเกษตรอยู่ที่ต้องอาศัยน้ำเป็น "หัวใจ" สำคัญในการหล่อหลอมสรรพชีวิตของแผ่นดินนั้น ๆ อยู่ ออกแบบวางแผนให้ "คน" เป็นหัวใจของสังคมให้ "น้ำ" เป็นหัวใจของแผ่นดิน (ภูมิ) โคก หนอง นา จึงมีหัวใจ 2 ดวงที่คอยเกื้อหนุนอุ้มชูคนและแผ่นดินให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข แผ่นดินอยู่ได้ คนอยู่รอด ทำให้ "โคก หนอง นา" เป็นต้นแบบของชาวบ้านที่มีความหวังและความขยันนั่นเอง

สรุป

คำว่า “ศาสตร์พระราชา” เป็นความรู้วิชาภูมิปัญญาของพระเจ้าแผ่นดิน: พระปรีชาญาณที่เกิดจากการประมวลสรรพสิ่งของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ซึ่ง “ศาสตร์พระราชานิยามว่า” ศาสตร์พระราชาคือศาสตร์แห่งความจริง เป็นศาสตร์แห่งชีวิต เป็นศาสตร์แห่งการสร้างความ เป็นราชา ผู้นำในตัวของเราเอง เมื่อเราศึกษาเรียนรู้เข้าใจในสรรพวิชา สรรพจริยวัตร สรรพปัญญา เป็นกระบวนการที่ทันสมัยอยู่เสมอเพราะศาสตร์พระราชาคือ “วิถีวิธีพัฒนาปัญญาแห่งชีวิต” โดยองค์ประกอบของศาสตร์พระราชาคือ 7 หลักศาสตร์พระราชาคือ (1) หลักคิดปณิธานเพื่อปวงชนชาวไทย (2) หลักครองราชย์ (3) หลักการทรงงาน (4) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (5) หลักทฤษฎีใหม่ (6) หลักวิธีการปฏิบัติ และ (7) หลักวิถีแบบอย่าง ซึ่งเสมือนเป็นชีงชีงชีวิตแห่งการบริหารจัดการสรรตามการมุ่งพัฒนากับคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและอื่น ๆ แบบบูรณาการ ที่มีตัวอย่างชัดเจน เช่นทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนที่ทำการเกษตร หัวใจสำคัญอยู่ที่ “น้ำ” น้ำกิน น้ำใช้ไปตลอดปี “วนวิถีตามวิถีฤดูกาล” และที่สำคัญคือความรู้ในการบริหารจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในพื้นที่จำกัด กอปรด้วยวิธีการ “เข้าใจ” ในภูมิสังคมของคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ทุกสิ่งปวงในพื้นที่ “เข้าถึง” วิถีชีวิตของคน ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น ความต้องการอย่างแท้จริงของประชาชน องค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา และ “พัฒนา” แบบมีส่วนร่วมกับคน ชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืน ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความสุข สังคมมีความร่มเย็น ประเทศมีความสันติสุข มีอนาคตใหม่ให้กับลูกหลานสืบสาน รักษา ต่อยอด นอกจากนี้ตัวอย่างสรุปภาพรวมจากคำว่า “จากนภา ผ่านภูผา สู่มหานคร” ที่เป็นการประมวลภาพรวมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำจากแหล่งกำเนิดน้ำจากนภา เริ่มต้นน้ำผ่านภูผา นครา สู่มหานคร ซึ่งจุดเชื่อมโยงกัน คือ น้ำ และน้ำเป็นกลไกสร้างกิจกรรมบำรุงเก็บรักษา แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบของสายน้ำแห่งชีวิต และสะท้อนไปยังกรอบแนวคิดที่เป็นโมเดลปัจจุบันที่คนส่วนใหญ่รับรู้ ในแนวคิด “โคก หนอง นา โมเดล” ซึ่งผู้เขียนได้เพิ่มให้ชัดเจนถึงผลผลิตไว้ว่า “โคก หนอง นา ป่า น้ำ ข้าว” ใน 7 ระดับ ได้แก่ (1) ชั้นบน: อากาศ ฤดูกาล (2) ชั้นสูง: โคก ปลูกป่าไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง และในป่า (3) ชั้นกลาง: เนินราบ ในพื้นที่ป่าสามารถปลูกบ้านเล็กในป่าใหญ่ ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ (4) ชั้นล่าง: บ่อน้ำ หนองน้ำเลี้ยงปลาหลากหลายชนิด (5) ชั้นราบ: เลี้ยงสัตว์เล็ก หมู เป็ด ไก่ (6) ชั้นเรียบ: นาข้าว และ (7) ชั้นราก: ลำน้ำคลองไส้ไก่ เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลเอื้อเพื่อชีวิตกับธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

คำถามทบทวน

1. ศาสตร์พระราชา หมายถึง
2. หัวใจศาสตร์พระราชา คือ
3. ให้นักศึกษาวิศวกรสังคม อธิบายแบบสรุปเป็นผังภาพ 7 หลักแห่งศาสตร์พระราชา วิเคราะห์ให้ได้ 1 แผ่นกระดาษ A4 หรือ 1 ไฟล์
4. จงสรุปประมวลภาพรวมของคำว่า “2 หลัก 1 ทฤษฎี 1 วิธีการ” มาอย่างเพียง 1 หน้ากระดาษ
5. “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” นักศึกษาวิศวกรสังคมเข้าใจอย่างไร อธิบายให้กระจ่างแจ้ง
6. สมมติว่านักศึกษาต้องเข้าไปพัฒนาพื้นที่หมู่บ้านห่างไกลแห่งหนึ่งลองอธิบายด้วยหลักการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ที่จะเกิดขึ้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ในหมู่บ้านแห่งนั้น จงอธิบายเป็นกระบวนการขั้นตอนอย่างชัดเจน
7. คำว่า “จากนภา ผ่านภูผา สู่มหานคร” คืออะไร
8. “น้ำคือชีวิต” ทำไมถึงกล่าวเช่นนั้น
9. คำว่า “โคก หนอง นา โมเดล” เหมาะสมกับยุคสมัยหรือไม่ อย่างไร อธิบายเชิงเหตุผล หรือเสนอข้อเสนอนั้นในรูปแบบใหม่จากวิศวกรสังคม
10. ลองวิเคราะห์ว่า “โคก หนอง นา ป่า น้ำ ข้าว” ถ้าใช้ในกรณีเมือง ยุคสมัยแห่งเทคโนโลยี พวกเราวิศวกรสังคมจะประยุกต์ได้อย่างไร จะมีรูปแบบอย่างไรจึงจะเหมาะสม หรืออาจเรียกในชื่อว่าอะไร

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.). (2560). “วิชา ๙ หน้า” ศาสตร์พระราชามาจากตำราของพ่อ. กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการข่าวสารการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2563). **ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ประยุกต์สู่โคก หนอง นา โมเดล**. <https://district.cdd.go.th/plapak/wp-content/uploads/sites/226/2020/11/ศาสตร์พระราชาสู่โคกหนองนาโมเดล.pdf>
- คณะกรรมการขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชา สภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ. (2560). **การขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชา**. สำนักกรมการ 1 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ.
- _____. (2560). **การขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชาเพื่อการปฏิรูปประเทศ**. สำนักกรมการ 1 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ.
- คณะกรรมการโครงการเฉลิมพระเกียรติของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ รวบรวมกฎหมายที่สนับสนุนในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ. (2560). **ศาสตร์ของพระราชา: ผู้นำโลกในการพัฒนาอย่างยั่งยืนรวมกฎหมายสนับสนุนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). **การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ท.).
- คณะอาจารย์ผู้สอนรายวิชา GEN 1303-62. (2563). **ศาสตร์พระราชา เอกสารทางวิชาการ สืบสานศาสตร์พระราชา ฉบับที่ 6**. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2559). **7 ทศวรรษ แห่งการครอบสิริราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการ สืบสานศิลปวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- _____. (2563). **ศาสตร์พระราชา ในเอกสารทางวิชาการ สืบสานศาสตร์พระราชา ฉบับที่ 6 ศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่**. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- ณิชพัฒน์ เพิ่มทองอินทร์. (2564). จากศาสตร์พระราชาสู่โคก หนอง นา “อารยเกษตร” ไทย. สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/AFDCJournal/article/view/249913/168323>
- เดชา ปุญญบาล. (2560). 9 ตามรอยบาท ศาสตร์พระราชา. **วารสารสมาคมนักวิจัย**, 22(2), 13-20.
- บ้านและสวน. (2564). **ออกแบบพื้นที่ทำเกษตรในแบบ “โคก หนอง นา โมเดล”**. สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://www.baanlaesuan.com/224839/garden-farm/farm-guru/kok-nhong-na-model>
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2545). “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”. **วารสารพุทธศาสนศึกษา**, 9(1), 4-96.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

- ปริญานุษ พิบูลสรารุช. (2549). การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. เอกสารประกอบการนิทรรศการ ภายในหอคำหลวง ห้องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในระหว่างงานพืชสวนโลก จังหวัดเชียงใหม่ (กันยายน 2549).
- พงศ์พิชญ์ ยอดยิ่ง. (2564). การพัฒนาระบบกลไกกรรมด้วยศาสตร์พระราชาโดยใช้หลัก โคก หนอง นา โมเดล กรณีศึกษากลุ่มน้ำปราจีนบุรี (ลุ่มน้ำย่อยห้วยโสมง) และลุ่มน้ำป่าสัก, 12th THAICID NATIONAL SYMPOSIUM. สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก https://www.rid.go.th/thaicid/_5_article/12symposium/02.pdf
- พระครูสุนทรเขมาภินันท์และคณะ. (2562). ศาสตร์พระราชา : พุทธบูรณาการแห่งนวัตกรรมศาสตร์สมัยใหม่เพื่อสังคมไทยทุกระดับ. *กระแสวัฒนธรรม*, 20(37), 87-101.
- ภูมิพลอดุลยเดช,พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. (2552). คำพ่อสอน: ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง/มูลนิธิพระดาบส. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด และคณะ. (2563). การพัฒนาพื้นที่ผลกระทบนาเกลือและนาข้าววันวิถีสู่ทะเลอีสาน อาหารวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจคู่ขนานคุณค่าทางสังคม “วิถีวิถีบ้านดุง”. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- _____. และสุชล สุขเกษม. (2561). “หนึ่งไร่ สองแสน” เป็นผลลัพธ์จากการวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาพื้นที่หนึ่งไร่สองแสนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพ้นจากความยากจนระดับครัวเรือน กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ วิจัย และบริการวิชาการแก่สังคม บ้านสารภี จังหวัดสมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- _____. (2555). การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลและครัวเรือนของประชาชนในเขตคูสิต กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
- _____. (2555). วิถีคนเมืองกับการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา (ทุนมหาวิทยาลัย).
- _____. (2558). เอกสารประกอบการสอนรายวิชา SIM2110 เศรษฐกิจสังคมตามแนวพระราชดำริ (Social-Economics under the Royal Initiatives). เอกสารประกอบการสอนประจำแขนงวิชาการจัดการพัฒนาสังคม สาขาวิชาการจัดการสังคมและวัฒนธรรม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- _____. (2561). กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโซนภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- _____. (2562). กระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของประชาชน 3 จังหวัดยากจนโซนภาคเหนือภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

- _____. (2562). **บุพปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในครอบครัวของหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง**. วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- _____. (2563). **แนวทางการพัฒนาสังคมแห่งความสุข “สบายดีอีสาน” สานพลังประชารัฐ 2 นา คู่ขนานวิถีอีสานไม่ทิ้งกัน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- _____. (2564). **นวัตกรรม วิถีพัฒนา ภูมิปัญญาภูมิพัฒน์**. กรุงเทพฯ: ดีวิทย.
- มูลนิธิศึกษาระบบสังคม. (2558). **โคก หนอง นา โมเดล หยุดท่วม หยุดแล้ง นวัตกรรมจัดการน้ำสู่วิถี, วารสารเกษตรกรรมธรรมชาติ, 9, สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://www.facebook.com/851757644857385/posts/1075705612462586/>**
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2550). **เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2557). **เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2564). **จากนภาผ่านภูผาสู่มหานคร**. สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://www.chaipat.or.th/30thanniversary/from-the-mountain-to-the-sea.html>
- _____. (2564). **ทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์**. สืบค้นวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://www.chaipat.or.th/2010-06-03-07-12-55.html>
- ลีลาภรณ์ บัวสาย, บรรณาธิการ. (2549). **เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วรเดช จันทรศร. (2554). **การจัดการภาครัฐตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- วิชญ์ เครื่องงาม. (2560). **ปาฐกถาพิเศษ “ศาสตร์พระราชาศาสตร์แห่งแผ่นดิน”**. ณ ห้องประชุมชัชวาลย์ สถาบันพระปกเกล้า วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2560.
- ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์ที่ 11 สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์. (2563). **การประยุกต์ใช้ โคก หนอง นา โมเดล**. พิษณุโลก: กรมส่งเสริมสหกรณ์.
- ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ. (NECTECH). (2560). **การบริหารจัดการน้ำ ด้วย “โคก หนอง นาโมเดล”**. สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://www.nectec.or.th/news/news-pr-news/khoknongna.html>
- ศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชาศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2563). **ศาสตร์พระราชาศาสตร์เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์**.
- ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC). (2559). **ก้าวตาม ๘ ถอดวิธีคิดเชิงออกแบบของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, นิตยสาร คิด, 8(3), 6.**
- สยามรัฐออนไลน์. (2564). **โคกหนองนาโมเดลตามแนวทางพระราชดำริ : ความท้าทายทุนนิยม, ทีมงานหญ้าแห่งปากคอก(ท้องถิ่น), บทความพิเศษ**. สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://siamrath.co.th/n/219462>

เอกสารอ้างอิง (ต่อ)

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). **การทรงงานพัฒนาประเทศ ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.
- _____. (2554). **พระมหากษัตริย์นักพัฒนา เพื่อประโยชน์สุขสู่ปวงประชา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร). (2564). **จากผ่านพญาสู่มหานที**. สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก <http://rdpl.rdpb.go.th/book-detail/4034>
- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดเชียงราย. (2560). **เชียงราย มล.ปนัดดา บรรยายศาสตร์พระราชากับการพัฒนาการศึกษาขับเคลื่อนโครงการ รร.คุณธรรม ย้ำครูต้องรักเด็ก และเด็กจะรักครู**. สืบค้นวันที่ 13 พฤศจิกายน 2564 จาก https://thainews.prd.go.th/th/news/print_news/WNSOC6010080010025
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2564). **พระ**, สืบค้นวันที่ 17 ตุลาคม 2564 จาก <https://dictionary.orst.go.th/>
- _____. (2564). **ราชา**, สืบค้นวันที่ 17 ตุลาคม 2564 จาก <https://dictionary.orst.go.th/>
- _____. (2564). **ศาสตร์**, สืบค้นวันที่ 17 ตุลาคม 2564 จาก <https://dictionary.orst.go.th/>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). **ศาสตร์กษัตริย์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. (2564). โครงการ “1 ตำบล 1 กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่” และ “โคก หนอง นา โมเดล” กกับการสร้างความเข้มแข็งสู่เศรษฐกิจฐานรากท่ามกลางโควิด-19 สัมภาษณ์พิเศษประธานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและประธานอนุกรรมการติดตามโครงการ ภายใต้แผนงานสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจฐานราก, **วารสารเศรษฐกิจและสังคม**, 58(1), 6- 21. https://www.nesdc.go.th/download/article/article_20220526103000.pdf
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2541). การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริ, **วารสารน้ำ. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง**, ๓.ค. 2541-ม.ค. 2542, 16.
- ห้องสมุดมั่นพัฒนา. (2561). **ศาสตร์พระราช...ศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. สืบค้นวันที่ 17 ตุลาคม 2564 จาก <http://www.manpatanalibrary.com/newsdetail.phpMid=23>
- อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์. (2560). **เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา : วิธีการแห่งศาสตร์พระราชากับการพัฒนาที่ยั่งยืน**. สืบค้นวันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9600000103010>

